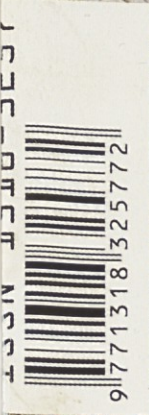

Kras

pri pošti T102 Ljubljana

Revija Kras podpirajo

V NJENIH PRIZADEVANJIH
ZA OHRANITEV NAŠE NARAVNE
IN KULTURNE DEDIŠČINE

Hoteli Igralnica Turizem

SVOBODEN KOT PIVKA

WWW.MOBILE.SI

Slovenija
Doma v Evropi

Slovenska naftna družba

JANUAR 2001 št. 43 CENA 650 SIT

Novo tisočletje

Nova renesansa

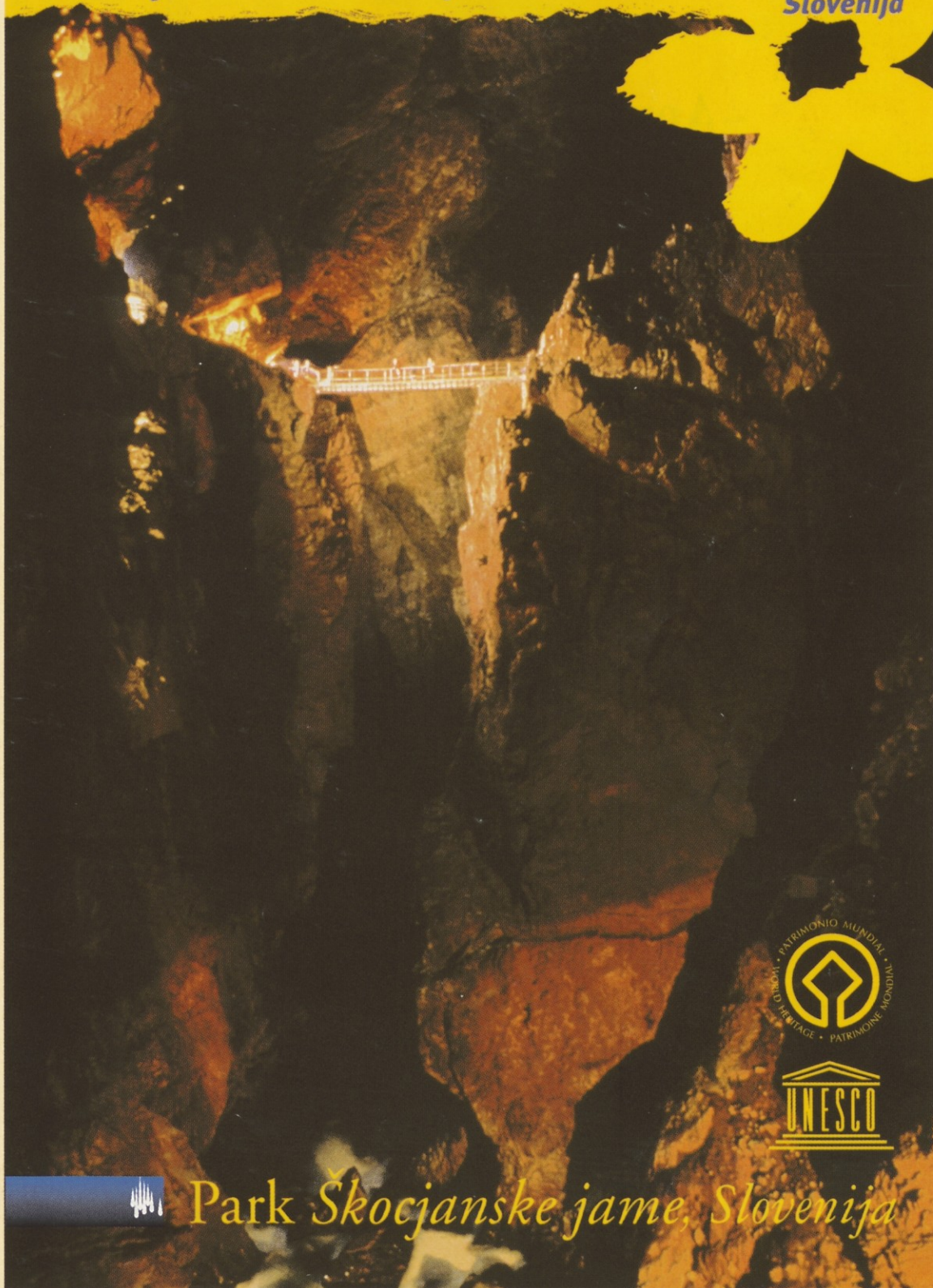
v grafiki

DELO *tiskarna*

info@delo-tiskarna.si

THE SLOVENE KARST

Land of Subterranean Mysteries

Park Škocjanske jame, Slovenija

Na zasedanju skupščine Svetovne trgovinske organizacije konec 1999 v Osaki na Japonskem je med 550 plakati o naravni dediščini in turizmu v konkurentni zmagal plakat Škocjanskih jam. Prikazuje Cerkvenikov most več kot 70 metrov nad ponorom Reke in vhod v Hankejev kanal.

**Nezgodno zavarovanje obiskovalcev Parka Škocjanskih jam
in ostala zavarovalna kritja.**

Zanesliiva. Varna. KI prisluhne.

Aerodrom Ljubljana

Na poti k soncu!

**Duty & Tax
Free Shop**

MEDIACARSO

Telefoni revije Kras:
 01/421-46-95
 01/421-46-90
 05/766-02-90
Fax:
 01/421-46-95
 05/766-02-91

Kras, revija o Krasu in krasu,
 izdaja podjetje MEDIACARSO, d.o.o.,
 Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
 Telefon: +386-01/421-46-95,
 +386-01/421-46-90;
 fax: +386-01-421-46-95, +386-05/766-02-91
 E-mail: mediacarso@eunet.si
 Glavni urednik: Lev Lisjak
 Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
 Naslov: uredništvo revije Kras, p.p. 17,
 6223 Komen; telefon: +386-05/766-02-90
 Maloprodajna cena skupaj 8-odstotnim DDV
 650 SIT, 3 EUR, 5 \$, 6 DEM, 6.500 Lit.;
 naročnina za šest zaporednih števil
 z 8-odstotnim DDV in pošto dostavo na
 naročnikov naslov v Sloveniji 4.500 SIT,
 s pošto dostavo na naročnikov naslov v tujini
 7.000 SIT, 35 EUR, 35 \$, 70 DEM, 70.000 Lit
 Žiro račun: 50100-601-0301437
 Devizni račun pri NLB, podružnici Center:
 900-27620-91455/0
 Tisk: Delo-Tiskarna, Ljubljana
 Fotografije: Fotoagencija MEDIACARSO
 Nenaročnih rokopisov in fotografij
 uredništvo ne vrača.
 Brez izdajateljevega pisnega dovoljenja je
 ponatis ali kakršno koli povzemanje
 prispevkov iz revije Kras prepovedano.
 Mednarodna standardna serijska številka:
 ISSN 1318-3257.
 Organizacija tiska:
K Korotan Ljubljana d.o.o.
 Revija Kras sofinancirata
 Ministrstvo za okolje in prostor

Slika na naslovnici:

Razveseljivo je,
 da se širi zavest o ohranjanju
 izjemno lepe arhitekturne dediščine na Krasu.
 Lep primer obnove hiše v Svetem št. 77,
 kjer živijo Kobjeglavni,
 prikazujemo na naslovnici.

Vseбина

JANUAR 2001, ŠT. 43

Mag. Pavle Zrimšek	REVIJA KRAS NI ZGOLJ LOKALPARIOTSKEGA POMENA	4
Mag. Suzana Čurin Radovič	OHRANJANJE IN PROMOCIJA POSEBNE KULTURNE IDENTITETE KOT PRISPEVEK H KULTURNI RAZNOLIKOSTI	6
Iztok Humar	ZA LIPICANCA UVESTI LASTNO IZVORNO KNJIGO	8
Agencija Kras	KDO JE BIL ANTON THOMAS HANKE?	10
Vanja Debevec Borut Peric	RAZSTAVA ARHEOLOŠKIH NAHAJALIŠČ IN RUDARSTVA	14
Agencija Kras	TUDI NA KRASU VISOKOŠOLSKO IZOBRAŽEVANJE	18
Uredništvo	PREPROSTA SKLADNOST IN LEPOTA PRENOVLJENE HIŠE ŠTANJEL 25	22
Iztok in Slavka Ilich	DRUŽINSKO SHAJALIŠČE IN 'OPORIŠČE' ZA RAZISKOVANJE KRASA	23
Drago in Marjetica Štefanec	ARHITEKTURNI PRINCIPI PRENOVE	27 28
Tomaž Zorman	OD DIVAČE DO ŠKOCJANSKIH JAM	32
Adrijana Štok-Godina Slavko Polak	STARI TABOR KRAS - MEDNARODNO POMEMBNO OBMOČJE ZA PTICE	35 38
Agencija Kras	TRŽAŠKI SOKOL IN NJEGOV DOLGI LET	41
Mag. Miran Vodopivec I.V.R.	SESTAVINE IN ZDRAVLJNOST KRAŠKEGA TERANA VEČER Z NIKOM GRAFENAUERJEM	42 44
Agencija Kras	ČAR KAMNA	46
Agencija Kras	KAKO ZAŠČITITI LES IN LESNE OBLOGE?	48
Uredništvo	ZAHVALA	50

REVIJA KRAS NIMA ZGOLJ LOKALPATRIOTSKEGA POMENA

Pavle Zrimšek

Revija Kras se je predstavila slovenski javnosti v začetku leta 1994. Ustanovili so jo štirje člani družine Rebolj, vsi že z izkušnjami v medijskem svetu. Taka odločitev je bila dokaj tvegano dejanje. Ne le zato, ker so bila potrebna zadostna zagnonska sredstva, ampak tudi zato, ker je bila potrebna tudi dobršna mera znanja in organizacijske usposobljenosti, ki so ju ustanovitelji že imeli. Predvsem in še posebej pa je bila potrebna dobro zamišljena vsebinska zasnova revije. Brez te ne more zaživeti noben medij in se približati širšemu ali ožjemu krogu ljudi.

Kot je videti sedaj, je izdajateljem uspelo, da se je revija utrdila in pognala že kar čvrste korenine. Na kratko povedano je revija sedaj priznana, ekološko zaznamovana, informativno strokovna publikacija. Hkrati pa je tudi medij, ki se angažirano zavzema za ohranitev specifične naravne in kulturne dediščine tistega dela slovenskega ozemlja, ki ima podobo krasa in njegovih značilnosti. Vendar zaradi tega revija nima zgolj lokalpatriotskega pomena in namena, saj znatno presega lokalne okvire in zadeva širši slovenski prostor.

Omenjene kraške značilnosti so ne samo na površju krajine, ampak se razprostirajo tudi v razgibanem podzemskem svetu. Drugače povedano: kraški svet je občutljiv geološki predel Slovenije, ki ima značilno notranjo sestavo in zunanjo podobo, razgibano zgodovino, zanimivo arheološko preteklost, svojo arhitekturo, klimatske razmere in življ.

Kraški svet, ki se mu posveča revija Kras, sega od Tržaškega zaliva na jugu in spodnje Soče na zahodu, se naslanja na Vipavsko dolino v smeri proti severovzhodu in spušča do Brkinov in Čičarije na juhovzhodu. Ob tem naj spomnim še, da je Kras v veliko začetnico specifičen geografski del širšega kraškega območja, ki sega naprej proti vzhodu, na Notranjsko in Dolenjsko, in proti severozahodu v visokogorski alpski kras.

Ko so izdajatelji snovali idejno podobo o vsebini, namenu in širši funkciji revije, so o omenjenem delu svetâ že marsikaj vedeli. Naj omenim nekaj podatkov iz njegove zgodovine!

Najprej, o čem priča arheologija? Kraški prostor je bil sorazmerno gosto naseljen že v prazgodovinski dobi. Arheološke ostanke iz starejšega paleolitika so našli v Betalovem spodmolu pri Postojni. Tod so našli gradivo, ki ga sestavljajo orodja - strgala, šilca, noži iz kresilnika in podobnega materiala. Ostanke starega paleolitika so našli tudi v jami Pod Kalom pri Trstu, njegove sledove pa v Dobravljah pri Ajdovščini. Neandertalec, ki je pustil za seboj ta najdišča, je živel od nabiranja plodov in lova.

Mnogo več najdišč pripada mlajšemu paleolitiku, ki naj bi trajal v letih od stodvajset tisoč do petdeset tisoč pred našim štetjem ali celo pozneje. Temu obdobju prištevajo poleg najbolj znane Potočke zijalke pod Olševo tudi Betalov spodmol pri Postojni, Postojnsko jamo in Otoško jamo pri Postojni. Mimogrede naj omenim, da so našli v Postojnski jami v obliki živalske glave obdelan podočnjak leva brlogarja.

Posebna skupina prebivalcev je živela predvsem v kraških jamah, in sicer v Predjami pri Postojni, v Betalovem spodmolu in v Škocjanskih jamah pri Divači. V železni dobi so živeli na omenjenem ozemlju v glavnem ilirski Japodi, ki so se pozneje mešali s Karni, Kelti ter z drugimi plemeni in ljudstvi.

Na splošno je bil geografski predel, ki mu pripada apnenčni kras, od nekdanj razgiban in nemiren. Dolga stoletja je bil izpostavljen ponavljajočim se pritiskom Rimljanov. Ti so leta 181 pred našim štetjem na skrajnem zahodnem robu Krasa ustanovili obrambno kolonijo Akvilejo (Oglej), da bi zlomili moč in napade ilirskokeltskih plemen Norikov, Karnov, Istrov in Japodov. To postojanko so Rimljani povezali tudi v notranjost dežele, na primer prek Via Postumia. Čez Kras in skozi Postojnska vrata so Rimljani prodirali proti severu in vzhodu na svoje osvajalske pohode. V nasprotno smer, proti jugu in zahodu, pa so se tod valile trume drugih bojevitih ljudstev in plemen, Goti, Huni, Langobardi itn. Za njimi so prišli Sloven(c)i pa Avstrijci. Na omenjeni prehod prek Po-

stojnskih vrat k morju spominja končno tudi legenda o Jazonu z njegovimi argonavti, ki so iskali zlato runo in se, pripluvši po Ljubljani, s svojo barko na ramenih, podali iz Nauportusa (Vrhniko) prek Postojne in Hrušice na pot k Jadranskemu morju.

V časih Rimljanov je bil Kras vključen v provinci Venecija in Histrija. Meja med njima je potekala nekako od Devina na Nanos in Hrušico. Tako je Histrija obsegala še Kras v zaledju Trsta in večji del Notranjske. Po propadu Zahodnorimskega cesarstva je bil Kras kratek čas pod oblastjo Ostrogotov, potem Langobardov in Bizanca. Po šestem soletju so Kras naselili Slovenci. Z vključitvijo Langobardske države leta 774 in Bizantinske Istre leta 778 v državo Frankov je postal tudi Kras sestavni del frankovske države, medtem ko je bil od desetega stoletja naprej sestavni del srednjeveškega nemškega cesarstva. V najširšem pomenu je Kras obsegal ozemlje v zaledju Trsta do Vipave, Planine, Cerknice in Loža. Tod so imeli velika posestva, imenovana gospodstva, zlasti oglejski patriarhi. Njihova posestva so bila Devin, Senožeče, Prem, Postojna, Cerknica in Lož, medtem ko so goriškimi grofom pripadala posestva na dolnjem Krasu, okrog Tomaja in Komna, Švarcenek, Novigrad in Planina. Vazali na oglejskih posestvih Devin, Senožeče in Prem so bili gospoda iz Devina. Ko so Devinski leta 1399 po moški liniji izumrli, so jih nasledili gospoda iz Walseja, imenovani tudi gospoda na Krasu. Ti so leta 1434 dobili na svojih posestvih tudi pravico krvnega sodstva. In ko so tudi gospoda iz Walseja leta 1483 po moški liniji izumrli, so jih po dogovoru iz leta 1470 nasledili Habsburžani, ki so hkrati dobili tudi njihova gospodstva Devin, Senožeče in Prem. Ta gospodstva, pa tudi Postojna in Lož, so bila postopno priključevana Kranjski, tako da Kras ni postal posebna politična upravna enota. Vendar pa so ime Kras še naprej uporabljali kot označitev za posebno upravno enoto v okviru Kranjske vse do sredine 18. stoletja.

Pri snovanju vsebinske zasnove revije Kras pa je bilo treba, seveda, upoštevati še vrsto drugih značilnosti te pokrajine. To velja tudi za doseženo socialnogospodarsko in kulturnopolitično raven tega dela Slovenije in vsakdanje potrebe prebivalcev. Mimo teh danes ne more in ne sme iti noben medij. Zato brez tega tudi ni aktualne uredniške politike, ki je odgovorna za uresničevanje vsebinske zasnove in za izbiro konkretnih problemov, njihovo obravnavanje v reviji in priobčanje.

Naj prav zaradi tega posvetim nekaj vrstic tudi uredniški politiki revije!

Objavljeni prispevki in aktivnost uredništva nas prepričajo, da daje uredništvo poseben poudarek širšim razvojnim potrebam Krasa, da spodbuja obnavljanje njegove klasične podobe in njeno posodabljanje, da se prizadeva za dvig kakovosti življenja na tem prostoru, da zbuja zanimanje širše javnosti za ta del Slovenije in njegovo spoznavanje. Posebej

opažanja vredno pa je tudi dejstvo, da je vodstvu revije uspelo pritegniti k sodelovanju resne strokovne moči, ki dajejo uredniškimi prizadevanjem ustrezno podporo in težo. Tu mislim med drugim na tehtna posvetovanja o nujnem varovanju podzemnih kraških vodâ, na opozorjeno problematiko zaraščanja Krasa, na prizadevanja za ohranjanje kraške izvirne arhitekture in prizadevanja okrog revitalizacije Štanjela, pa tudi na organizirano zbiranje relevantnih socialnih, demografskih, gospodarskih, turističnih in vseh drugih podatkov, ki so potrebni za stvaren pristop k programiranju in uresničevanju življenjskih potreb - individualnih in skupnih. Ne nazadnje je bila pomembna tudi pobuda za delovanje posebne skupine ljudi, ki naj bi se organizirano ukvarjali s spodbujanjem splošno gospodarskega, socialnega in družbenega razvoja Krasa ter njegovega političnokulturnega ambienta. Skratka, tudi Kras z veliko in kras z malo začetnico potrebuje jasno, domiselno in pogumno vizijo prihodnosti, izgrajujoč in razvijajoč sedanost. Pri tem je ena izmed nalog revije gotovo tudi kontinuirano spremljanje različnih razvojnih procesov in njihovo verno posredovanje na straneh revije.

Naj na kraju pripišem še, da se namenoma nisem spuščal v tehnično urejanje in grafično oblikovanje revije, četrudi ta zasluži pohvalno besedo, saj postaja vse boljša tudi po tej plati, prizadevajoč si za čim boljšo kakovost in svojo specifično podobo.

Za sklep tega pisanja pa vsemu uredništvu iskreno želim, naj uspešno nadaljuje s poslanstvom, ki si ga je naložilo z izdajanjem revije Kras, ne da bi ga opustilo!

S povzemanjem zgodovinske dinamike kraškega ozemlja, pričevanja arheologije in teritorialne ureditve sem želel povedati, da revija ni nastala na pamet, ampak je bila zasnovana na znanih zgodovinskih dejstvih in vidikih, vsebovanih oziroma prenesenih v programsko zasnovo revije in njeno tematsko konkretizacijo pa tudi v praktično uredniško politiko obravnavanja in objavljanja kraške problematike, procesov in odnosov na tem delu Slovenije.

Nadejam se, da bo ta retrospektiven pogled na revijo Kras kot sestavni del zgodovine slovenske revijalne publicistike postal pomembnejši in dobil večjo težo, ko bodo v Republiki Sloveniji zaživeli pravno-politični izoblikovani regijsko-pokrajinski okviri. Takrat se utegne dvigniti na širšo raven in se - revija namreč - umestiti še na višjo stopnjo publicističnega pomena in njene družbene komunikacijske funkcije. To pomeni, da revija ne bo nikoli, kakor ni bila doslej, samo zasebna skrb. Cilj njenega izhajanja je in mora ostati več kot le kogar koli individualni interes.

OHRANJANJE IN PROMOCIJA POSEBNE KULTURNE IDENTITETE KOT PRISPEVEK H KULTURNI RAZNOLIKOSTI

Suzana Čurin Radovič

Ideja za to besedilo se mi je spontano porajala ob prebiranju revije Kras. Že dolgo opazujem, s kakšno ljubeznijo se ustvarjalci te revije posvečajo osvetljevanju posameznih vidikov posebne kraške kulturne identitete ali istovetnosti, in razmišljam, kako pomembno poslanstvo torej ta revija opravlja tako za Kras kot tudi širše, saj promovira kraško kulturno identiteto in na splošno spodbuja k razmišljanju o specifičnih identitetah, ki so v času globalizacije in unifikacije še kako dragocene.

Aktualna je evropska paradigma ali zgled o raznolikosti kot vrednoti in o uveljavljanju večkulturnosti - razvitega kulturnega pluralizma, ki predpostavlja varovanje posebnih kulturnih identitet, prepletanje kulturnih vzorcev in sintezo na višji ravni zavedanja. V sedanjem času smo priče dvema med seboj nasprotujočima si trendoma, ki pa sta v nekem smislu celo povezana, komplementarna. Na eni strani gre za trend globalizacije, na drugi pa za uveljavljanje manjšinskih, regionalnih in drugih posebnih identitet. Aktualen je tudi kvalitativni koncept, ki ni vezan na obseg in številčnost, temveč na avtentičnost ali pristnost in razvojno naravnost. Govori se, da so manjšine s svojo bilingvalnostjo in večkulturnostjo znanilke evropske prihodnosti in da bo v »Evropi regij« še kako pomembna regionalna identiteta kot prispevek k mozaiku barvitosti, raznolikosti, pestrosti znotraj posamezne države in nasploh.

Žbrinca ali koš za seno in listje (žbrinca izdeluje Branko Jazbec),
v ozadju mogočna Jakenčeva domačija v Svetem

Suzana Čurin Radovič

Od leta 1981, ko je italijanski poslanec v Evropskem parlamentu začel razpravo o kulturni raznolikosti in dosegel odobritev posebne resolucije, je ta tema tako ali drugače prisotna v razpravah in dokumentih Evropske unije, Svet Evrope pa ima seveda na tem področju še marsikaj pokazati - vsaj na deklarativni ravni. Vse bolj je zainteresiran tudi za izvedbeno raven. Z veliko naklonjenostjo, na primer, je sprejel predlog Ministrstva za kulturo za mednarodni seminar »Instrumenti javnih oblasti na področju varovanja kulturnih pravic manjšin«, katerega namen je bil pokazati na ukrepe za prenos deklariranih posebnih kulturnih pravic v življenje z namenom, da bi se ustvarili realni pogoji za pestrost prispevkov h kulturnemu življenju in za ekspresije različnih doživljanj socialne realnosti. Seminar je bil uspešno izveden 29. in 30. septembra 2000 v Ljubljani, predvideno pa je tudi njegovo nadaljevanje v smislu osveščanja vseh, ki delajo na manjšinskem področju, o pomenu varovanja manjšinskih kultur. Morebiti mu bo sledila tudi primerjalna študija o instrumentih, ki jih posamezne članice Evropske unije uporabljajo za uresničevanje mednarodnih dokumentov o varstvu manjšin. Pri tem je seveda nekoliko zaskrbljujoče dejstvo, da sedanje članice Evropske unije Belgija, Francija in Grčija še niso ratificirale okvirne konvencije za zaščito manjšin in da se Amsterdamska pogodba manjšinam ne posveča. Toda splošna obveza za spoštovanje različnosti kot vrednote skupnega evropskega bivanja je vključena in v osemdesetih letih je bil tudi ustanovljen Evropski biro za manj razširjene

jezike, katerega naloga je povezovati manjšine, jih seznanjati z evropsko stvarnostjo in informirati evropsko javnost o manjšinah. Tiskovna agencija Eurolang je dostopna na Internetu za vse informacije o manjšinah. Zaradi finančnih zapetljajev pa je nevarnost, da Evropska komisija ne bo več financirala tovrstnih projektov tako, kot jih je doslej.

S tem se zelo povečuje odgovornost nosilcev specifičnih identitet za proaktivno delovanje in pomen osveščanja o tem. Osveščanje naj bi povečevalo samozavest nosilcev posebnih identitet in njihova prizadevanja za negovanje avtentičnega izraza, kajti globalizacija, večja transparentnost in s tem primerljivost utegne negativno vplivati nanje; še zlasti na preveč samozadostne in zaprte podsisteme. Tehten razmislek o instrumentih za zavarovanje avtonomije in posebnosti avtentičnih družbenih podsistemov je zato nujen pred kakršnokoli obliko združevanja. Avtonomije podsistemov pri tem ne bi smeli razumeti v smislu njihove zaprtosti, temveč bi jo morali razumeti v smislu njihove proaktivnosti na podlagi zavedanja in promocije lastne identitete ter v smislu samozavestne in aktivne participacije pri demokratizaciji in humanizaciji življenja, ki je cilj, kakršnega zasleduje sodobna Evropa.

V novembrski reviji Kras je zapisana misel Marjana Rožanca: »Globlje kot bom prodril v preteklost in avtentiko, obstojnejši bo moj dom in zanesljivejša moja prihodnost«. Ta misel lepo izraža pomen poglobitve v lastno identiteto in v njeno razvojno naravnost. Zrcali tudi paradigmo biti subjekt lastnega razvoja, biti odgovoren za svojo prihodnost.

Nosilci osveščanja o pomenu specifičnih identitet so lahko različni. Izredno veliko vlogo imajo mediji in tudi nosilci javnih pooblastil, ko se odločajo za podporo takim ali drugačnim medijskim in drugim pristopom. Pri tem po mojem mnenju ne bi kazalo kar vnaprej izločiti sedaj še pretežno komercialno naravnanih medijev, če bi se leti s posameznimi projekti potrudili za kakovostno vplivanje na javno mnenje. Ne gre, namreč, podcenjevati vpliva medijev na oblikovanje javnega mnenja. Prav tako ne gre podcenjevati lokalnih in regionalnih prizadevanj. Tudi ta so, kot je bilo pojasnjeno, lahko v širšem družbenem interesu prek

ohranjanja avtentičnosti, ki je razvojno naravnana. Širši družbeni razvoj, ki zagotovo ni možen brez ustvarjalnosti, nekateri avtorji že tesno povezujejo s pospeševanjem kulturne raznolikosti, kajti novosti nastajajo ravno prek kakovostne integracije različnosti. Podcenjevanje, zanikanje ali celo nestrpnost do drugačnosti, obrambna drža zaradi lastne samozadostnosti in podobno v sodobnem kompleksnem svetu, svetu informacijske družbe in razvite komunikacijske tehnologije pač ne morejo biti razvojne paradigme. Ne morejo pa biti niti paradigme kakovostnega bivanja v Evropi prihodnosti. Nekateri strokovnjaki opozarjajo, da politiki Evropske unije premajhno pozornost namenjajo skrbi za ohranitev kulturnih identitet, zato je pomembno, da nanje opozarjamo tisti, ki jih znamo ceniti, da proaktivno delujemo in tako soustvarjamo vrednote miroljubnega sobivanja, ki naj ne bi temeljilo na površnem prilagajanju ampak na avtentičnem razumevanju in spoštovanju bogastva različnosti. Naj politična kultura organsko raste iz kulturnega ustvarjanja in promocije avtentičnih kulturnih vrednot!

Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jezikih, ki jo je Slovenija ratificirala avgusta 2000, piše o manjšinskih in regijskih kulturnih značilnostih, ki naj prispevajo k ohranitvi in razvoju evropskega kulturnega bogastva in tradicij. Tudi sama sem v pričujočem članku povezovala manjšinsko in regionalno identiteto in jo poskušala osvetliti z zornega kota ohranjanja avtentičnosti, kar je pomembno za medsebojno razumevanje, za medsebojno spoštovanje in za kakovost skupnega življenja v evropski prihodnosti.

Suzana Čurin Radovič, magistra sociologije - svetovalka vlade na Ministrstvu za kulturo; predavateljica na Upravni akademiji v Ljubljani in eksperta Sveta Evrope za področje varovanja kulturnih pravic manjšin

ZA LIPICANCA UVESTI LASTNO IZVORNO KNJIGO*

Iztok Humar

Lipicanec je nedvomno eden izmed naših najlepših naravnih, kulturnih in živih spomenikov, na katerega bi lahko bili bolj ponosni, in si absolutno zasluži, da mu namenjamo še več ljubezni in pozornosti.

Opis lipicanca

Azijski in afriški predniki andaluzijca, ki so s severnoafriškimi osvajalskimi plemeni Berberov in Mavrov prišli v Evropo, so se v sončni in kamniti Andaluziji razvili v takrat najpomembnejšo evropsko pasmo andaluzijca. Andaluzijec je zaradi svojih izrednih kvalitiet našel prostor tudi na dunajskem dvoru in dom v Lipici, kjer je na Andaluziji podobnem Krasu v rokah dobrih poznavalcev konj s križanjem in osveževanjem krvi s sorodnimi pasmami vse Evrope ter z nepogrešljivim arabcem v dveh stoletjih načrtnega dela nastala nova in pozitivno dopolnjena ter skrbno kot briljant izbrušena pasma konj - lipicanec, za katerega so najuglednejša kraljestva Evrope odpirala bogate mošnje in skrinje cekinov.

Lipicanec je torej nastal kot direktni potomec andaluzijca in napolitanskih konj ter križancev z njima z namenom, da se pridobi še boljšega konja bodisi za šolanje, za vojaške potrebe ali za delo. Odlična baza slavni in antičnih prednikov pa seveda še ni bila dovolj. Da je nastal lipicanec, kakršnega imamo danes, so bili potrebni tudi trd in neizprosni kraški teren, mrzla in ihtava burja, suh mediteranski, za dihala zelo zdrav ter z jodom in soljo nasičen zrak, toplo in bleščeče sonce in - seveda - dober prijatelj z velikim srcem in iskreno ljubeznijo, ki je znal stoletja prisluhniti njegovim željam. Ta klima je ustrezala že keltskim in ilirskim staroselcem, saj je bilo na območju Lipice in nje-

ne idilične okolice že takrat nekaj deset prazgodovinskih gradišč. Toplokrvnost njegovih prednikov dopolnjuje v veliki večini siva barva dlake z belo grivo in belim repom, da je lažje kljuboval žgocemu poletnemu soncu. Temperament, inteligenco, gracioznost, ponos, vzdržljivost, čvrsta kopita, velike oči, dobrovoljen in ognjevit karakter obenem ter skladnost je v glavnem podedoval po arabskih prapradedih, medtem ko so mu poslušnost, konstitucijo, nadarjenost za

dresuro, labodji vrat, visoke hode in baročni videz zapustili andaluzijski predniki. Pozneje je s križanjem z ostalimi evropskimi pasmami sicer nekoliko zravnal nosno profilno linijo, zmanjšal težo v primerjavi z andaluzijcem in jo povečal v primerjavi z arabcem, podaljšal in povišal telesni okvir. Piko na i je pri lipicancu prispeval edinstveni Kras in ga naredil še lepšega, močnejšega in boljšega od ostalih evropskih konj.

“Nekontrolirano” mešanje krvi lipicancev?

Prav zaradi izrednih kvalitete so lipicanca v 18. stoletju zelo rade kupovale skoraj vse kobilarne v avstroogrski monarhiji in zunaj nje. V času Napoleonovih osvajanj so se lipicanci morali večkrat umikati in seliti v notranjost dežele. Tako so lipicanca vzljubili in vzrejali v mnogih kobilarnah (Hrvaške kobilarne Suhopolje, 1700), Đakovo, Stančič pri Zagrebu (kjer so vzrejali zelo dobre vprežne lipicance in z njimi na evropskih tekmovanjih premagali vso svetovno elito štirivprežnih konj), makedonska kobilarna Demir kapija, bosanski Prnjavor, srbsko Karadodevo, pa še nekaj kobilarn na Češkem, Slovaškem in na Madžarskem ter seveda v Pibru, kjer lipicanca načrtno vzrejajo že od leta 1798, ker so Lipico leta 1797 oropali Francozi in so želeli lipicanca ohraniti pred nadaljnjimi invazijami Francozov in za potrebe španske jahalne šole na Dunaju.

Od francoskih invazij dalje je prišlo pri lipicancu med večkratnim begunstvom in selitvami do večjega ter manj kontroliranega in načrtovanega mešanja krvi z manj kvalitetnimi pasmami konj. Zato je lipicanec v vseh kobilarnah zunaj Lipice in Pibra nekoliko izgubil svoje eksterierne in karakterne lastnosti. Lipicanci so pretežno sivci, nekoliko manj vranici in rjavci, v Romuniji pa se pojavljajo tudi lipicanci lisičje barve. V hrvaških kobilarnah so ga vzljubili tudi kmetje za delo na poljih in za prevoz lažjega tovora. Zato so ga pogosto križali z različnimi polkrvnjaki. Ko so Francozi leta 1797 oropali Lipico, so zaplenili ali uničili tudi vse rodovnike. Je tudi zelo verjetno, da so večino dokumentov porazgubili, ko so se

leta 1796 s približno 300 konji na hitro umeknili pred Francozi na Madžarsko in se vrnili v Lipico šele leta 1798. Od leta 1815 so na Dunaju ponovno izdelali vse rodovne knjige za nazaj (!) - tudi lipiške - v dvojniku. Lahko si predstavljamo, kako je bilo težko slediti verodostojnosti rodovnikov in pripustov lipiških lipicancev v izgnanstvu, zato ni čudno, da so določene linije lipicanca postajale vse manj tipične. Lipiško čredo v izgnanstvu so v glavnem spremljali tudi domačini (Lipnci), vendar se je takrat v reji marsikaj tudi preizkušalo in eksperimentiralo, seveda pa se je uporabljala tudi stalna izmenjava plemenskega materiala iz vseh evropskih kobilarn lipicanca. Zaradi tega bi bilo preveč iluzorno govoriti o stoostotnosti posameznih linij lipicancev.

Francozi so v Lipici uničili ne le rejo konj pač pa tudi okolico. Po njihovem odhodu so Habsburžani Lipico ponovno uredili. V poslopju gradu so naredili aristokratsko opremljeno residenco za cesarjevo dopustovanje. Leta 1703 so za plemenske žrebce dokončno zgradili »velbanco«, v kateri je bilo prostora za deset žrebcev, za vsakega boks s površino 20 kvadratnih metrov. Po potresu leta 1802, ki je porušil nekaj objektov, so v Lipici leta 1852 sezidali prvo pokrito jahalnico, nove hleve (1898 turistična konjušnica), in posodobili ter povečali kapaciteto osrednjemu lipiškemu vodnjaku leta 1836. (Voda je bila v Lipici od vsega začetka velik problem, saj ima izredno malo naravnih padavin. Zato so za napajanje konj poleg deževnice uporabljali tudi kraške kale, ki so jih pozneje celo zacementirali, da ni voda prehitro odtekala. Vodovod so v Lipico napeljali šele leta 1971). S posebnim občutkom za estetiko in za konje je šef dvorske konjušnice konjenski general Karel Grunne dal Lipici lepšo podobo in urejenost. Lipica je postala pravi raj za konje in park za ljudi.

Vse drugače pa je bilo po prvi svetovni vojni, ko so si Italijani izborili del lipiške črede (lipiško čredo so, žal, razdelili med tri kobilarne (Lipica, Piber in Kladruby) in začeli z 109 lipicanci rejo čisto po svojem občutku. Želeli so ustvariti nov tip lipicanca, ki bi bolj ustrezal potrebam vojske in kmetijstva. Lipicance so mešali z arabskimi, angleškimi in polkrvnimi konji. Po nemški okupaciji Lipice se je čreda (upajmo zadnjič!) selila in so si jo po končani vojni lakomno razdelili zavezniki in poraženci. Lipici so šele leta 1947, ko so jo zapustile zavezniške sile, milostno dodelili enajst(!) lipicancev sumljivo kontroliranega porekla z območja Slavonije, Makedonije in Srbije. K tem enajstim konjem so začeli dokupovati še plemenske žrebce in kobile iz ostalih jugoslovanskih kobilarn in začela se je reja lipicanca, kakršnega imamo še danes. Ponovno se je z ljubeznijo, z znanjem in s pomočjo čudežnega Krasa vzredilo čredo, na katero smo lahko upravičeno zelo ponosni. Italijani, ki so po zavezniški delitvi nedvomno dobili boljši in predvsem večji plemenski del črede, imajo danes precej manjšo in manj pomembno čredo od lipiške.

Leta 1952 je konjerejska komisija sicer v Lipici izločila vse tiste konje, ki niso bili čistega rodu, vendar vseh napak, storjenih med selitvami in različnimi neuspešnimi poizkusi, ne moremo kar pozabiti. Osnovi lipiške in pibrske reje se nekoliko razlikujeta, zato imamo danes dva različna tipa lipicanca, in če ne bo prišlo do tesnejšega sodelovanja, bomo lahko upravičeno govorili o dveh različnih pasmah lipicanca. Danes imajo izvorno knjigo lipicanca v rokah Avstrijci, ki pasmi določajo praktično vse kriterije. Zato je nujno, da v Lipici poleg rodovnikov uvedemo tudi lastno izvorno knjigo ali da z ostalimi kobilarnami lipicanca tesno sodelujemo. Da pa bo vsaj v bodoče kredibilnost za lipiške rodovnike večja, bo treba poleg žiga L na levem licu in serijske številke na levem sedlišču tudi v Lipici verodostojnost rodovnikov potrjevati s slikami krvnih skupin.

* Iz nastajajoče knjige I. Humarja "Klobuk doll! Globok poklon! Njegovo veličanstvo konji!"

JUBILEJ

Stošestdeseta obletnica rojstva Antona Hankeja, raziskovalca Krasa, Škocjanskih jam in Kačne jame

KDO JE BIL ANTON THOMAS HANKE?

Agencija Kras

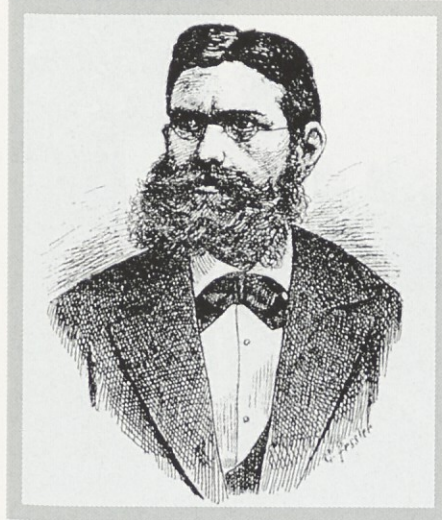
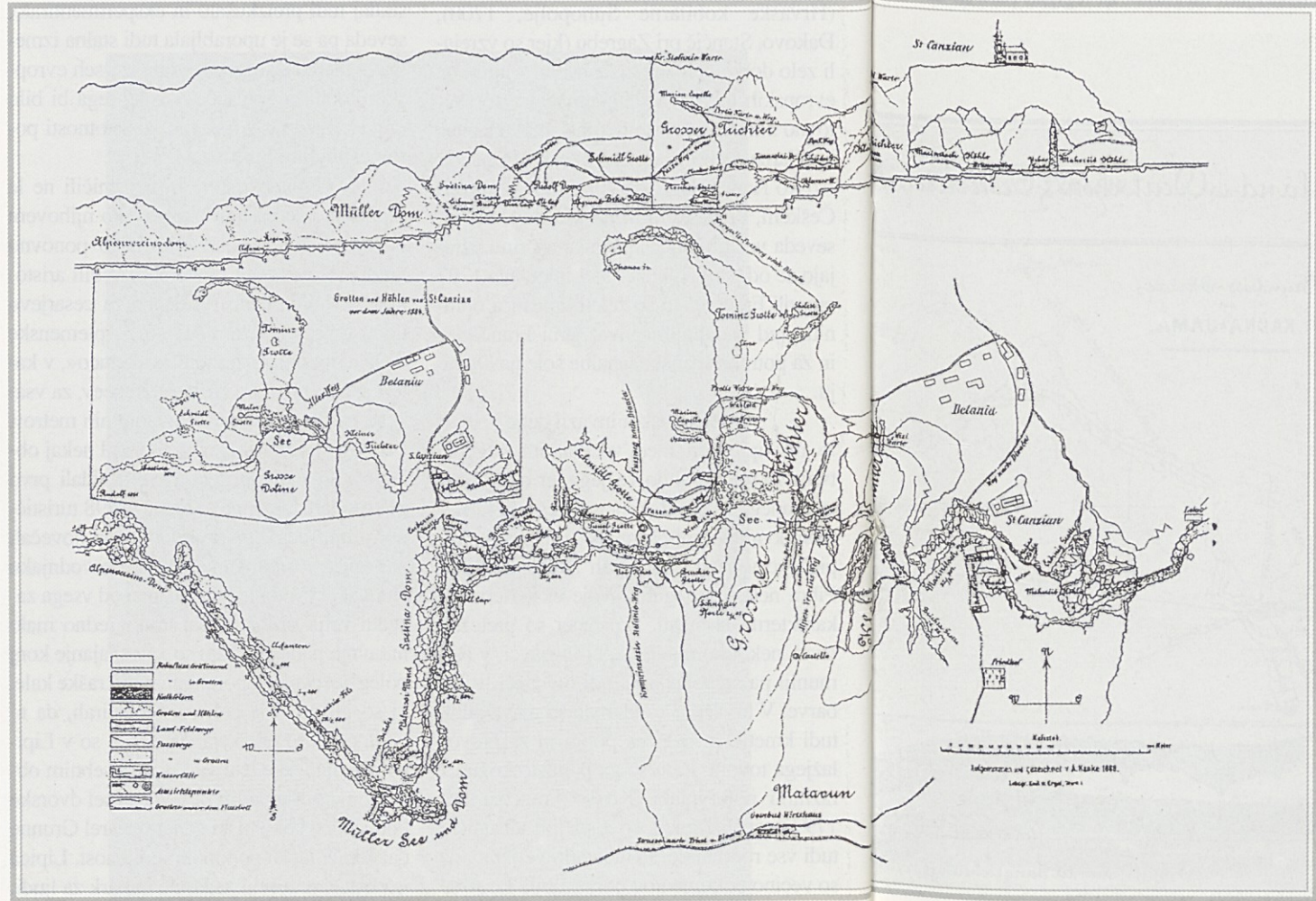
Enaindvajsetega decembra pred 160. leti, bilo je to leta 1840, se je rodil v Bravanticah (nekdanji Brosdorf) na Češkem Anton Thomas Hanke, po rodu Nemec, eden izmed najpomembnejših raziskovalcev Krasa in sistema Škocjanskih jam z okolico v devetnajstem stoletju. Zato so sodelavci Javnega zavoda Park Škocjanske jame za to obletnico 12. decembra 2000 v zavodovi dvorani pripravili skromno spominsko slovesnost in novinarjem predstavili Hankejeva raziskovalna dela. Med njimi so najstarejši zemljevidi Škocjanskih jam iz leta 1888 in knjiga o Kačni jami pri Divači, natisnjeno leta 1895 v Parizu - štiri leta po Hankejevi smrti, ki jo je zavod kupil v Švici kot zadnji izvod v prosti prodaji na svetu. Pokazali so tudi videopis o lanskoletnem obisku v Bravanticah na Češkem.

Javni zavod Park Škocjanske jame je za slovesnost pripravil poseben bilten z zbranim gradivom o Antonu Hankeju in predstavil originale najstarejših zemljevidov Škocjanskih jam, že omenjeno knjigo in druge listine. Slovesnosti so se udeležili tudi ugledni speleologi iz Slovenije, Italije in Avstrije, gostje iz Hankejevega rojstnega kraja Bravantice, ki gojijo spomin na pomembne ljudi iz domačega kraja, tudi na Hankeja, pa tudi nekdanji prebivalci tega kraja (Brosdorfa) - Nemci, ki so bili po drugi svetovni vojni (1945) izgnani v Nemčijo, a so pred leti s Hankejevim rojstnim krajem navezali prijateljske stike in zagotovili denar za prenovo cerkve v Bravanticah.

Ker bodo bralci revije Kras lahko prebrali obširnejši sestavek o Antonu Thomasu Hankeju v naslednji številki revije Kras, v tem poročilu povzemamo uvodni in

povezovalni nagovor direktorja zavoda Albina Debeveca na slovesnosti v Škocjanu, kjer je sedež javnega zavoda Park Škocjanske jame.

Najstarejši zemljevid Škocjanskih jam Antona Hankeja (1888)

Anton Thomas Hanke

“... Škocjanske jame in okolico so raziskovali že v antičnih časih. Že takrat so večina vhodov v jame, kanjoni in Reka predstavljali za raziskovalce posebno stra-

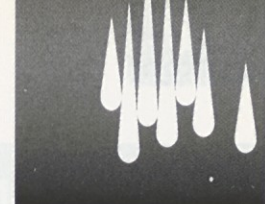
Direktor Javnega zavoda Park Škocjanske jame Albin Debevec je orisal Hankejev prispevek k današnjemu poznavanju Škocjanskih jam.

hospoštovanje in izzive. Leta 1599 je pater Ferrante Imperato s pomočjo plovja poskušal potrditi zvezo med ponikujočo Reko v Škocjanskih jamah in 45 kilometrov oddaljenimi izviri Timeve, kar je prvi znani poskus sledenja toka podzemnih vodâ na svetu. Častno mesto je leta 1689 namenil Škocjanskim jamam tudi Janez Vajkard Valvasor v Slavi vojvodine Kranjske. Raziskave pogumnih pionirjev - domačinov in drugih ljubiteljev narave, ki so s skromnimi pripomočki, običajno le z vrvnimi lestvami, premagovali naravne globeli in slapove, so pripeljali do odprtja prve turistične poti v Škocjanskih jamah v Mahorčičevo jamo leta 1818 in v Tominčevo jamo v Veliki dolini leta 1821. Nadaljnje raziskave so se usmerjale v podzemski vodni

kanjon, kar je zahtevalo pri slabi osvetlitvi še dodatne napore in nove raziskovalne tehnike, tako da je bil ves podzemni kanjon Reke v Škocjanskih jamah raziskan in kartiran v letih od 1884 do 1893. S tem se je tudi odprla možnost za obiskovanje in ogledovanje notranjosti Škocjanskih jam. V tem obdobju raziskovanj in še pozneje so številni raziskovalci različnih poklicev in iz različnih krajev skupaj z domačini z nadaljnjimi raziskovanji dopolnjevali vedenje o mozaiku šestkilometrskega sistema škocjanskih jamskih rovov. Med njimi je bil zagotovo med najbolj pomembnimi raziskovalci rudarski svetnik Anton Hanke, ki je od 20. junija 1880 načeloval takratnemu Kraljevo-cesarskemu garancijskemu uradu v Trstu.

Slovesnosti so se udeležili gostje iz tujine in priznani speleologi: dr. Andrej Mihevc, Fabio Forti in gospod Faraone iz Trsta, Maja Kranjc in dr. Andrej Kranjc.

JUBILEJ

Anton Thomas Hanke se je rodil 21. decembra 1840 kot tretji otrok očetu Josephu in materi Josephini v Bravantich (takrat Brosdorfu v Šleziji) na Češkem. Verjetno je bila zasluga bližnjih sorodnikov v okolici Ostrave, da je Hanke študiral rudarstvo, zaradi česar je bil po hitri in uspešni poklicni karieri poslan v Trst, kjer je postal pomemben uradnik in spoštovan raziskovalec Krasa. S svojim znanjem, z delavnostjo, s pogumom in z milim značajem si je pridobil veliko prijateljev in bil priljubljen med domačini v krajih, ki jih je raziskoval. Posebno v Divači, kjer je raziskoval Kačno jamo, in v okolici Škocjanskih jam, katerim je nemečil v sedmih letih, s sodelavci Mariničem, Müllerjem ter z domačimi vodniki, šestnaj odprav, da so 5. septembra 1890 končno dosegli bregove Mrtvega jezera na koncu podzemnega toka Reke, kjer ta voda izginja v neprehoden sifon.

O vseh raziskava je Hanke izdeloval natančne skice, reliefe in načrte. Žal pa je imel manj časa za opisovanje takratnih raziskovanj in podvigov, tako da je o njegovem bogatem delu znanih le skromno število objav in poročil njegovih prijateljev in sodelavcev. Objavljena so v kroniki "Der Section Künstenland des Deutschen und Österreichischen Alpenvereins" za obdobje od leta 1873 do leta 1892, ki je izšla v Trstu leta 1893, in v italijanski izdaji o Antonu Hankeju - raziskovalcu Škocjanskih jam, ki jo je napisal kronist Mario Galli. Ohranjena sta tudi Hankejev osnovni zemljevid Kačne jame iz leta 1891, to je malo pred njegovo smrtjo, ki ga je dokončal Marinič leta 1895 z objavo v pariškem speleološkem zborniku, ter Hankejev zemljevid Škocjanskih jam, natisnjen leta 1888.

Kljub skromnemu številu Hankejevih objav o raziskovanjih na Krasu so vsi dokumenti izjemne vrednosti, saj prikazujejo njegovo visoko strokovnost, predanost raziskovalnemu delu in duhu takratnega časa - prosvetljenstva ter ljubezni do naravnih lepote.

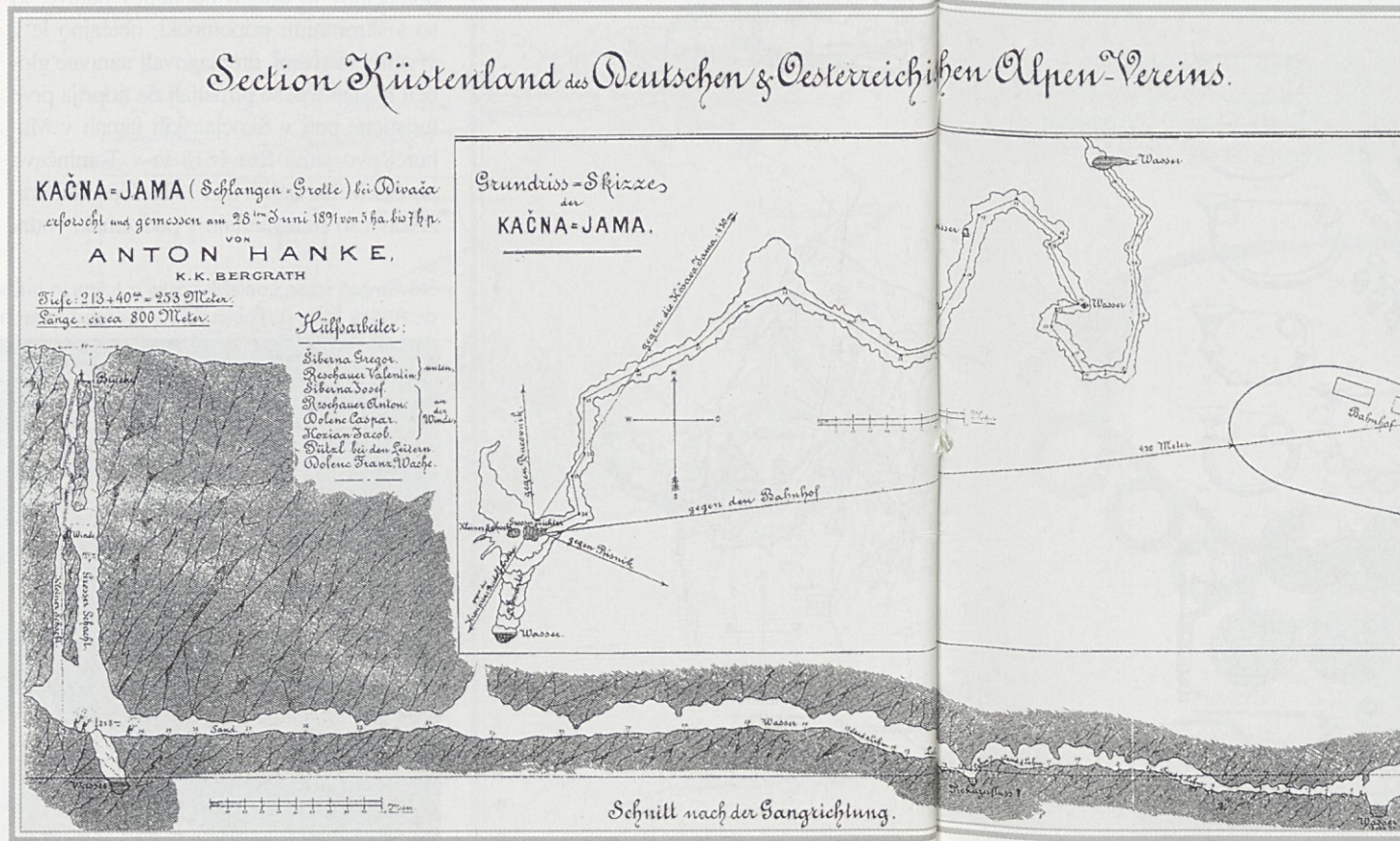
Naporna raziskovanja in njihove posledice so načele Hankejevo zdravje sredi njegovega največjega dela - kartiranja Kačne jame. Zaradi pljučnice je 3. decembra

Rojstni kraj Antona Hankeja na Češkem

1891 umrl, komaj 51 let star. Na željo njegove družine in prijateljev je pokopan na pokopališču v Škocjanu nad Škocjanskimi jamami.

Hankejev zemljevid Kačne jame (1891)

Republika Slovenija je zaradi izjemnih naravnih in kulturnih vrednot Škocjanskih jam in za varovanje območje Škocjanskih jam razglasila za regijski park in za

njegovo varovanje ter razvijanje ustanovila javni zavod Park Škocjanske jame. In v 6. členu tega zakonu je Hankejev grob razglasila za kulturni spomenik. Zavod opravlja svoje poslanstvo v duhu tega zakona in poleg drugega skrbi za varovanje naravnega in kulturnega bogastva v parku Škocjanske jame ter uresničuje določila Unescove Konvencije o naravni dediščini, ki je Škocjanske jame uvrstila v Seznam Unescove svetovne dediščine.

V Parku Škocjanske jame skrbi mo, v sodelovanju z različnimi strokovnjaki, za ohranjanje raziskanih naravnih znamenitosti, za nadaljnja raziskovanja tega območja in za razvoj naravno in kulturno izjemno bogatega parka..."

Svoje misli je Albin Debevec sklenil z ugotovitvijo, da pionirjem - vzornikom pri raziskovanju Krasa in njegovega podzemlja in s tem tudi podzemlja Škocjanskih

jam z okolico sledijo novi, mladi in zagnani raziskovalci. Pohvalil je zlasti prizadevne in uspešne člane jamarskega društva iz Logatca in jamarskega društva Gregor Žiberna iz Divače, ki so po dvaindvajsetih delovnih akcijah oziroma raziskovanjih brezna pri Risniku 18. novembra 2000 dosegli podzemni tok Reke. S tem so potrdili povezavo ogromnega podzemnega sistema, ki ga je med prvimi pred stodvajsetimi leti raziskoval Anton Hanke.

Na spominski slovesnosti so spregovorili tudi gostje iz Hankejevega rojstnega kraja Bravantice - Čehi in Nemci ter krasoslovci iz Avstrije, Italije in Slovenije, precej udeležencev pa se je poklonilo tudi Hankejevemu spomenu na njegovem grobu na škocjanskem pokopališču s položitvijo venca.

Raziskovanja v Škocjanskih jamah proti koncu 19. stoletja

RAZSTAVA ARHEOLOŠKIH NAHAJALIŠČ IN RUDARSTVA

Vanja Debevec
Borut Peric

V upravi Javnega zavoda Park Škocjanske jame je bila do konca leta 2000 postavljena na ogled razstava o arheoloških najdbah in premogovnikih v Parku Škocjanske jame in njegovi neposredni okolici. Razstava se je, kot že samo ime pove, delila na dva prostorsko ločena dela, med katerima eden predstavlja fotografije pomembnih arheoloških najdb s tega območja, ki so hranjene v Mestnem in prirodoslovnem muzeju v Trstu, drugi pa predstavlja poleg fotografij še druge eksponate, ki označujejo pomembno lokalno gospodarsko dejavnost, ki se je še do nedavnega odvijala v okolici Škocjana – premogovništvo.

Arheologija

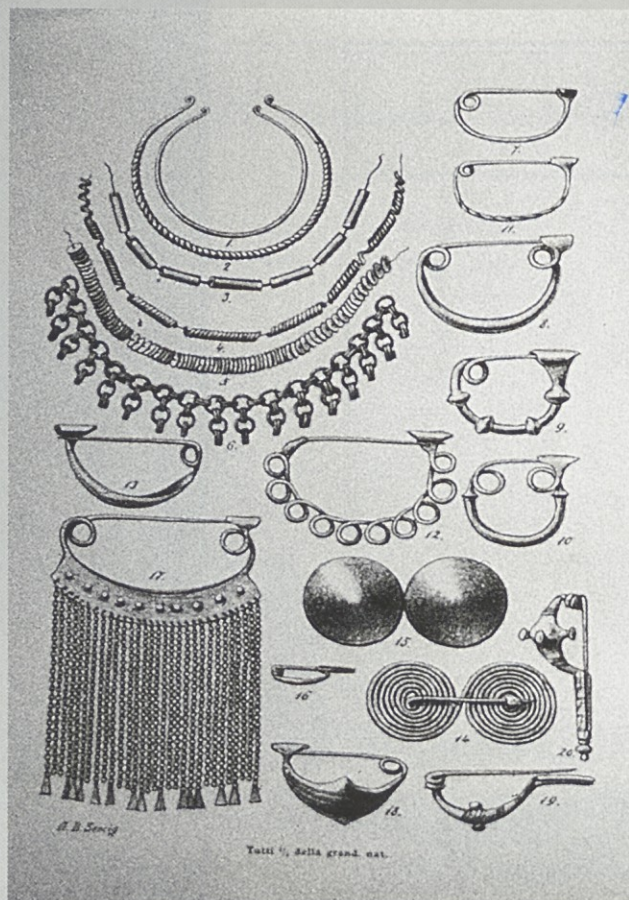
Po arheološki zapuščini je Škocjan z Divaškim Krasom vred med najbogatejšimi območji na seznamu slovenskih zgodovinskih najdišč. Po arheoloških virih in rezultatih dosedanjih raziskav je na tem območju več kot trideset arheoloških postojank, ki pričajo o domala desetstisočletni naselitvi tega prostora od mezolitika do pozne antike oziroma zgodnjega srednjega veka. Škocjan z bližnjo okolico ima na arheološki karti kar osemnajst točk (naselbine, grobišča na prostem in jamska najdišča).

Med prazgodovinskimi železodobnimi utrjenimi **naselbinami** naj omeniva Škocjan, kjer je pozneje stala tudi rimska postojanka, ter Gradišče in Naklo. Vse te naselbine so bile varovane s prepadnimi stena-

mi in z obzidji, katerih ostanki so ponekod še vidni.

Med **grobišči**, ki jih je okrog Škocjana najmanj pet, je najboljše tisto pod vasjo Brežec, kjer so izkopali 300 grobov, med katerimi najstarejši sodijo v kulturo

žarnih grobišč (8. stol. pr.n.št.). Poznamo še grobišča na Kozari, ki časovno sodijo v starejšo železno dobo, v Ponikvah iz mlajše železne dobe, nekropolo Za griči nad Lisičino iz starejšega halštatskega obdobja in nekaj grobov blizu razgledišča nad Veliko dolino.

Razstava o premogovnikih

Bogate so tudi **jamske arheološke najdbe**, pri čemer je treba izpostaviti Tominčevo jamo in Ozko špiljo. Tominčevo jama je najboljše jamsko najdišče na območju vzhodnih Alp. V njej so odkrili več kulturnih plasti, ki si sledijo od zgodnjega

srednjega veka do eneolitika. Tudi kostne ostanke eneolitских pokojnikov. Ozka špilja pa hrani najdbe iz mezolitika, morda celo iz starejšega paleolitika.

Poleg opisanih dveh jamskih arheoloških najdbišč velja omeniti še vrsto

drugih v neposredni bližini, med katerimi sta najpomembnejši Velika in Mala jama na Prevali, ki odsevata dragoceno zapuščino kulturnega pomena, med katerima predstavlja prva eno izmed najpomembnejših bronastodobnih jamskih najdišč v Evropi.

Mestni in prirodoslovni muzej v Trstu je že od svoje ustanovitve referenčno mesto za raziskave tako narave in njene zgodovine kakor tudi za arheološke raziskave, ki so v prejšnjem stoletju začele pojasnjevati življenje v preteklosti na območju Krasa. **Carlo Marchesetti** je v svojem dolgem obdobju delovanja (1876-1920) kot direktor muzeja opravil številna izkopavanja in raziskovanja površja. S svojim delom je prispeval k odkrivanju prazgodovine in ustvaril študije z moderno in še danes aktualno tematiko. Tržaški raziskovalec je več let pregledoval in raziskoval območje sedanjega Parka Škocjanske jame, ki se je izkazalo za izjemno bogato z naslednjimi najdbami - arheološkimi pričevanji:

Naselbina – gradišče v Škocjanu, leta 1898,
Naselbina – gradišče v Gradišču, leta 1889,
Arhaična nekropola v Brežcu, leta 1896–1900,

Južna nekropola v Matavunu, pri Gombačevem posestvu, leta 1904,

Keltska nekropola v Matavunu, leta 1903–1904,

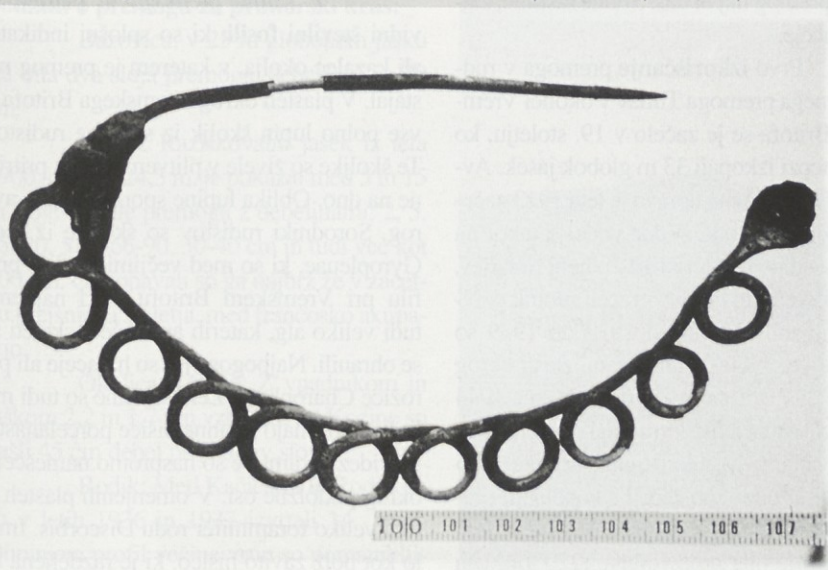
Tominčevo jama, v sodelovanju z Müllerjem in Marinitschem, leta 1886–1902,

Ozka špilja, leta 1886–1902,

Sokolovo gnezdo pri Matavunu, leta 1880,
Jama v Sapendolu, konec 19. stol.

Ob koncu 19. stol. in v prvih desetletjih 20. stoletja so izkopavali in raziskova-

Bronasta ločna fibula iz Škocjana, ki jo je mogoče identificirati na sliki levo, v stari Marchesettijevi objavi (C. Marchesetti »I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia« in *Atti Museo Civico Storia Naturale di Trieste* volume IV, 1903 tavola XVI figura 12) pod zaporedno številko 12 – starejša železna (halštatska) doba.

PARK ŠKOCJANSKE JAME

li še **drugi arheologi**, zbiralci antikvitet in ljubitelji. Od leta 1884 naprej Marinitsch, Hanke in Müller, v letih 1905-1907 grofica Meklemburška, v letih 1901-1911 Savini in Szombathy, leta 1913 Neumann, leta 1937 Battaglia. V drugi polovici 20. stoletja so svoj delež prispevali še Leben (v letih od 1955 do 1956), Brodar (v letih od 1956 do 1959), Osmukova, itn.

Z upokojitvijo direktorja muzeja dr. Marchesettija v dvajsetih letih se je Občina Trst odločila za prenos pomembnih arheoloških najdb v sedanji Muzej zgodovine in umetnosti. Zaradi težavne ločitve ročno izdelanih predmetov od ostankov favne in selitve je nastala zmeda. Kot njena posledica je v skladiščih znanstvenega muzeja v Trstu ostalo precej arheoloških najdb, na katere se je sčasoma pozabilo.

Sedanje **urejevanje in katalogiranje arheoloških najdb**, ki sta ga v letu 2000 začela študenta arheologije Univerze v Trstu **Federico Bernardini** in **Ambra Betic**, je omogočilo ponovno odkritje materialov, za katere se je zdelo, da so izgubljeni. Med njimi je obsežen del izkopanin, ki jih je Marchesetti opravil v Škocjanu. Njuno delo je med drugim plod tesnejšega sodelovanja Tržaškega muzeja s Parkom Škocjanske jame, ki bo morda obrodilo sadove tudi v bodočem programu Interreg 3.

Del teh izkopanin predstavljajo fotografije ročno izdelanih najdb, ki so bile prvič na ogled na **razstavi** v upravi Parka Škocjanske jame. Njihov izvor je bilo mogoče določiti na podlagi podatkov, navedenih na izvornih in priloženih identifikacijskih listkih ter po natančni primerjavi z navedbami v Marchesettijevih delih. Nekaj najznačilnejših citatov je navedenih pod opisi razstavnih slik.

Premogovništvo

Tla v okolici Divače vsebujejo v svojih sedimentih ali usedlinah tudi premoge zelo dobre kakovosti. Znana **nahajališča** so predvsem v okolici Vremskega Britofa, Famelj, Matavuna, Završka, Rodika, Lipice

Trjina odprtna vhodnega brezna Velike jame na Prevali – eno izmed najpomembnejših bronastodobnih jamskih najdišč v Evropi

in Bazovice. Plasti okrog Vremskega Britofa so nastale v času od najmlajšega obdobja krede do srednjega paleocena v plitvem morju ali v lagunah in jezerih, kamor so reke prinašale veliko sladke vode. Glavni material za premog naj bi dale vodne rastline, zlasti haraceje.

Prvo **izkoriščanje** premoga v rudniku črnega premoga Timav v okolici Vremskega Britofa se je začelo v 19. stoletju, ko so Francozi izkopali 33 m globok jašek. Avstroogrška državna uprava je leta 1913 začelo delo nadaljevala. Vdor vode je takoj na začetku delovanja terjal 12 življenj rudarjev. Po prvi svetovni vojni so začeli rudnik oživljati Italijani. V letih od 1937 do 1939 so opravili več preizkusnih vrtanj, zlasti okrog Vremskega Britofa in Završka. Marca 1944 so enote NOV uničile rudniške naprave in izkopavanje je zastalo. Rudnik so leta 1945 obnovili in ponovno začeli s kopanjem premoga. Leta 1947 so ga nakopali 4220 ton, leta 1950 je bila proizvodnja 4220 ton, leta 1953 je ta padla na 2860 ton, leta 1954 je spet narasla na več kot 3000 ton. Rudnik v Završku so zaprli leta 1955, v Vremskem Britofu pa so ga zaprli 1964. leta.

Črni premog antracit iz okolice Vremskega Britofa je **visoko kaloričen** - od 6700 do 7200 kalorij, po nekaterih podatkih celo **do 8500 kalorij**. Pepela ima od 10,5 do 13,4%.

V samih premogovih plasteh so vidni številni **fosili**, ki so splošni indikator ali kazalec okolja, v katerem je premog nastajal. V plasteh okrog Vremskega Britofa je vse polno lupin školjk iz skupine rudistov. Te školjke so živele v plitvem morju, pritrjene na dno. Oblika lupine spominja na kravji rog. Sorodniki rudistov so školjke iz rodu Gyropleuae, ki so med večjimi fosili v profilu pri Vremskem Britofu. Tod najdemo tudi veliko alg, katerih apnenčevi skeleti so se ohranili. Najpogostejše so haraceje ali parožice Charophyta. Zelo številne so tudi miliolide, ki imajo majhne hišice porcelanastega videza; kamrice so nasprotno nameščene okrog podolžne osi. V omenjenih plasteh je tudi veliko foraminifer rodu Discorbis. Imajo kot polž zavito hišico, ki je razdeljena na več kamric. V premogovnikih pri Vremah je Stache našel velike polže rodu Stomatopsis. Največ jih je med sloji premoga v sivorjavem zmatem apnencu z množico alg inofor

ali v premogastem apnencu tik nad sloji premoga. Velike primerke najdemo celo v premogu. Opazovani primerki pripadajo v glavnem vrsti *Stomatopsis cosinensis*.

Podatki o premogu za primorski kras:

Bazovica: v 25 m globokem jašku sta bila dva sloja premoga, debela 15 in 20 cm.

Lipica: Raziskovalni jašek iz leta 1900, globok 24,5 m, je pokazal med 5 in 15 m sloje ter žile premoga z debelinami: 2, 5, 15, 20, 5, 5, 66-90, 30-40 cm in tudi več kot 100 cm. Odkopavali so ga najbrž že v začetku prejšnjega stoletja, med francosko akupacijo.

Okolica Kozine: Z vpadnikom in jaškom 2,2 in 1,7 km vzhodno od Kozine so našli 45 cm debel premogov sloj.

Rodik: Med Kačičami in Rodikom so v letih 1936 in 1937 izvrtali 14 vrtin. Ohranjeni profil večine vrtin so pomanjkljivi. Le vrtine v okolici Kačič so pokazale nekaj premoga. Dva kilometra zahodno od železniške postaje Rodik je v 65 cm dolgem vpadniku 20-55 cm debel sloj premoga.

Okolica Matavuna: V bližini križišča cest Divača-Kozina in Trst-Vreme so z vpadniki ugotovili dva premogova sloja, debela 60 in 15 cm.

Gaberck: Gaberk je kraška ravan vzhodno od Divače. V 20 m globokem jašku so našli štiri sloje, debele 15, 30 in 5 cm. Iz jaška so zmerno sledili 40-80 cm debel sloj.

Košana: Na nekaj mestih so našli največ 35 cm debel sloj premoga.

Kal in Neverke: S kratkimi rovi so sledili dva sloja premoga z debelinama 20 in 50 cm.

Razstava je bila poleg fotografij in drugih eksponatov obogatena še s kartnim in časopisnim gradivom, ki nam ga je za to priložnost odstopila **Ivanka Cerkvenik** in ki je bilo pred dvema letoma že razstavljeno v ribiški koči pri Vremskem Britofu. Fotografije v večini predstavljajo vhodne jaške in rove rudnika v Vremskem Britofu ter stara zemljevida lokalitet Lipiških rudnikov, plasti premoga v okolici Buzeta, Bazoviški premogovnik itn.

Kot dopolnitev razstave smo na Matavunskem trgu postavili tudi tri **rudarske vozičke**, ki nam jih je podaril rudnik Trbovlje. Izdelali so jih v tovarni Strojne industrije v Zagorju in so enaki vozičkom, kakr-

šne so nekdaj uporabljali v Vremskem Britofu. Vozičke so uporabljali za prevoz premoga, jalovine in drugega razsutega tovora.

Viri:

Bernardini F., Betic A.: Reperti archeologici di San Canziano, Univerza Trst in Mestni in prirodoslovni muzej Trst

Cunja R.: Prirodoslovni muzej Koper, ustni viri Hamrla M., 1959: O pogojih nastanka premogišč na Krasu, Geologija - razprave in poročila, 5. knjiga, DZS, str. 264, Ljubljana

Jurkovišek et al., 1996: Formacijska geološka karta južnega dela Tržaško-Komenske planote 1: 50.000. Inštitut za geologijo, geotehniko in geofiziko, Ljubljana

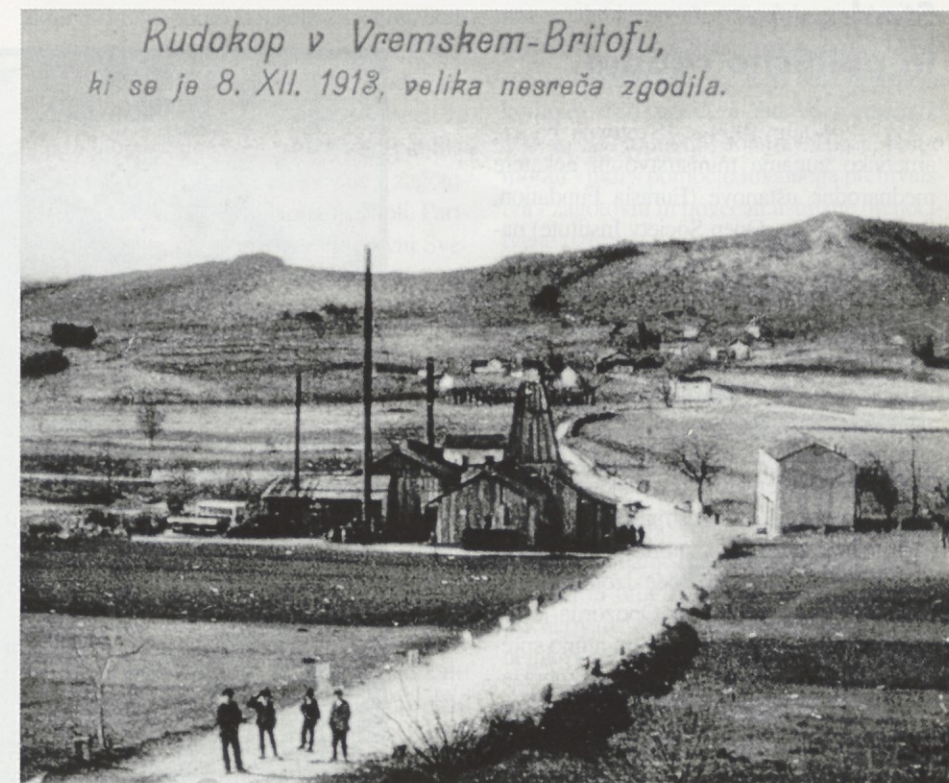
Leben F.: Dosedanje arheološke najdbe v jamah okoli Divače

Leben F.: Arheološki prispevek k zaščiti Škocjana in okolice, Varstvo spomenikov, XXVI, str. 7-10, Ljubljana

Pavlovec R., Hötzl M. 1979: Geološke zanimivosti iz okolice Vremskega Britofa, Proteus, letnik 41, št. 7, str. 241-288, Ljubljana

Turk P., Hrobat K., 1999: Arheološka najdišča regijskega parka Škocjanske jame, Ljubljana

Vanja Debevec, univ.dipl. biologinja - Javni zavod Park Škocjanske jame
Borut Peric, univ.dipl. geograf - Javni zavod Park Škocjanske jame

Prenova in revitalizacija Štanjela

V 41. številki (september 2000) je revija *Kras* v tej rubriki navedenih predstavila, kako poteka prenova in revitalizacija Štanjela. V obširnejšem poročilu "Mali slovenski Oxford" je predstavljena možnost, da postane Štanjel eno izmed primorskih visokošolskih središč nastajajoče tretje univerze v naši državi, kakor jo je opisal in načrti ter maketami podkrepil župan Občine Komen Uroš Slamič. Tokrat predstavljamo sporočilo o načrtih za postavitev mednarodne podiplomske (ekonomske) šole za jugovzhodno Evropo, o postopkih za ustanovitev Univerze na Primorskem in po poteku prenove Štanjela.

Strokovno in politično ozadje

V letu 1999 so Svetovna banka, ameriško zunanje ministrstvo in nekatere mednarodne ustanove (Eurasia Foundation, Starr Foundation, Open Society Institute) naročili obsežno študijo o razvitosti ter učinkih ekonomskega izobraževanja in raziskovanja v dvajsetih srednjeevropskih in vzhodnoevropskih državah (med njimi tudi v Republiki Sloveniji) in v državah nekdanje Sovjetske zveze. Študija ugotavlja, da je ekonomsko izobraževanje v tem prostoru Evrope nekaj let po spremembi političnega sistema iz enopartijskega v večstrankarskega neustrezno, nezadovoljivo, ker da še vedno prevladujejo "zastarele metode izobraževanja staromodnih profesorjev". Opozorila je, da mora večina držav tega prostora nujno spremeniti svoj sistem ekonomskega izobraževanja s pomočjo visokošolskih kadrov, izšolanih na Zahodu. Zahtevanim pogojem namreč ustrezajo samo štiri (mednarodne) uni-

TUDI NA KRASU VISOKOŠOLSKO IZOBRAŽEVANJE

Agencija Kras

verz (v Pragi, Budimpešti, Kijevu in Moskvi). Zato študija med drugim predlaga ustanovitev mednarodne podiplomske (ekonomske) šole za jugovzhodno Evropo, ki naj bi ugotovljeno vrzel odpravila na območju nekdanje SFR Jugoslavije in Albanije.

Republika Slovenija in Svet Evrope sta v okviru Pakta stabilnosti za jugovzhodno Evropo pooblaščen kot pokroviteljica in sopokrovitelj tako imenovane prve delovne skupine Delovnega omizja za demokratizacijo in človekove pravice, ki se ukvarja s človekovimi pravicami in v tej zvezi predvsem s pravicami narodnih manjšin. Njene glavne naloge, obseg aktivnosti in delovni program so sprejeli marca 2000 v Portorožu na mednarodni konferenci o medetič-

nih odnosih in manjšinah v jugovzhodni Evropi. Pripravila in organizirala jo je vlada Republike Slovenije. Konferenca je donatorski konferenci Pakta stabilnosti predlagala tudi ustanovitev mednarodne univerze za jugovzhodno Evropo.

Republika Slovenija je za mednarodno univerzo ponudila tudi Štanjel

Ker je treba predlog za ustanovitev take univerze hitro uresničiti, je pa tehnično in finančno zahteven, so pripravljali naredi-

li tako imenovani projekt na kratek rok (Quick start Project), ki predvideva njeno takojšnjo ustanovitev. In Republika Slovenija je izrazila pripravljenost, da za tako univerzo ponudi ustrezne prostore. Predlagala je tri možnosti po naslednjem zaporedju: Mednarodni center za podjetja v družbeni lastnini v deželah v razvoju (ICPE) v Ljubljani, Grad Štanjel in Brdo pri Kranju.

Mednarodna podiplomska (ekonomska) šola naj bi najprej gostila kakšnih petnajst priznanih "zahodnih" profesorjev in dva letnika po petdeset (skupaj okrog sto) podiplomskih študentov z območja jugovzhodne Evrope. Zato je treba v izbranem kraju zagotoviti štiri predavalnice, pisarne za profesorje in administrativno osebje univerze, obsežno knjižnico z najsodobnejšo telekomunikacijsko in informacijsko tehnologijo ter opremo, ustrezne apartmaje ali stanovanja za profesorje in za administrativno osebje ter primerna prenočišča za nastanitev študentov.

Mednarodni podiplomski študij naj bi se pričel konec leta 2001 ali najpozneje v letu 2002. Letne stroške za delovanje šole se ocenjuje na 1,2 milijona \$ (ameriških dolarjev) ali približno 290 milijonov SIT. Sredstva za kritje stroškov šolanja bodo zagotovljena v prvih treh letih po ustanovitvi šole. Tako da skupna potrebna sredstva za

Zahodni del zgornjega palacija ob Kvadratnem stolpu dobiva ostrešje.

začetek šolanja (v prvem letu naj bi študiral le en letnik petdesetih študentov) in za njeno delovanje v prvih treh letih ne bi bistveno preseglja 3,5 milijonov \$ ali približno 850 milijonov SIT.

Pripravljenost za finančno podporo ustanovitvi in delovanju mednarodne podiplomske (ekonomske) šole za jugovzhodno Evropo so izrazile ZDA, Nemčija, Švedka in Norveška ter številne mednarodne ustanove, tako da je sedaj zagotovljenega že ena tretjina potrebnega denarja. Republika Slovenija bo svoj delež prispevala z zagotovitvijo ustreznih delovnih pogojev šoli. Partnerja projekta sta na mednarodni ravni Svetovna banka in na nacionalni ravni Slovenska znanstvena fundacija, ki usklajuje tudi zbiranje sredstev za začetek delovanja šole.

Kaj je treba postoriti za ustanovitev šole v Štanjelu?

"Da se zagotovi ustrezne delovne pogoje in s tem omogoči v Štanjelu ustanovitev mednarodne podiplomske (ekonomske) šole za jugovzhodno Evropo, moramo dokončati prenovalo Kvadratnega stolpa in ob njem niza zgornjega palacija, ki je sedaj v

polnem razmahu," je o prizadevanjih Občine Komen povedal njen župan Uroš Slamič. In nadaljeval: "To naj bi končali januarja 2001. Potem moramo pospešeno nadaljevati obnovo preostalega zahodnega niza zgornjega palacija, kar bo stalo kakšnih 100 milijonov slovenskih tolarjev, in še delno obnovo zahodnega niza spodnjega palacija v podaljšku sedanje Spacalove galerije. Odvisno od obsega obnove tega dela grajskega kompleksa so stroški za obnovo ocenjeni od 100 do 200 milijonov tolarjev. Hkrati bomo morali - tudi s pomočjo lokalnega prebivalstva - zagotoviti in povečati ustrezne prenočitvene oziroma nastanitvene zmogljivosti ter vso drugo potrebno infrastrukturo (na primer za prosti čas, itn.)."

Župan komenske občine Uroš Slamič je poudaril tudi ugodne učinke za Štanjel, Kras in Primorsko, ki jih ponuja ustanovitev in delovanje mednarodne podiplomske (ekonomske) šole za jugovzhodno Evropo:

"Če bo šola delovala v Ljubljani, zaradi že sedanje (pre)velike gostote univerzitetnih in drugih visokošolskih ustanov ni pričakovati večjih pozitivnih ali ugodnih učinkov te šole na razvoj mesta. Z izborom Štanjela za njeno domovanje pa bi veliko pridobili ne le Štanjel z okolico marveč ves Kras in Primorska! Ne le zaradi neposrednih

Nekdanji Fabianijev hotel Miramont, pred leti štanjelska osnovna šola, čaka na podjetnega prenovitelja, da objektu vrne prvotno vlogo in zagotovi Štanjelu in okolici prepotrebne nastanitvene zmogljivosti.

PODOBA KRASA

in kratkoročnih učinkov (obnova in revitalizacija Štanjela, odprtje delovnih mest za delovanje šole, velika zasedenost nastanitvenih, prenočitvenih in gostinskih zmogljivosti zaradi kakšnih 70 novih prebivalcev Štanjela v začetku šole, leto pozneje celo 120, ter s tem povezanih številnih tujih in domačih obiskovalcev ter gostov, kar bi v okolici Štanjela spodbudilo nove storitvene dejavnosti in odprtje novih delovnih mest. Pač pa to, gledano srednjeročno in dolgoročno, pomeni tudi veliko promocijo in popularizacijo Štanjela, Krasa in Primorske in s tem še nadaljnje možnosti za razvoj tega prostora ne samo v turistični dejavnosti ampak tudi v širšem gospodarskem smislu zaradi ekonomske usmeritve šole. Tako bi namreč zagotovili, da bi se lahko Slovenija po vstopu v Evropsko Unijo in s tem po odpravi meja s sosednjo Italijo in Avstrijo z njo tudi pomemben del Primorske bolj enakopravno, kakor brez univerze, vključil v skupni evropski trg. Če bi se dejavnost te mednarodne šole razširila še na druga področja - saj je njen končni cilj mednarodna univerza - so te ugotovitve še bolj tehtne!"

Kaj pa univerza na Primorskem?

Konec novembra 2000 je Ministrstvo za šolstvo in šport predložilo v vladno proceduro predlog odloka o ustanovitvi Univerze na Primorskem. Predlog predvideva, naj bi bil sedež te univerze v Štanjelu, njeni trije kampusi ali izobraževalni centri pa naj delovali v Kopru, Novi Gorici in Štanjelu. Odlok mora sprejeti Državni zbor po predhodni pridobitvi strokovnega mnenja Sveta za visoko šolstvo Republike Slovenije.

Enako, kakor velja za načrtovano ustanovitev mednarodne podiplomske (ekonomske) šole za jugovzhodno Evropo, bodo vidni že omenjeni ugodni učinki za Štanjel z okolico, Kras in osrednjo Primorsko tudi z ustanovitvijo univerze na Primorskem s Štanjelom kot njenim sedežem in enim izmed izobraževalnih središč.

In še nekaj novosti o prenovi Štanjela...

Komenski župan Uroš Slamič je tudi natančno predstavil dotedanji potek obnovitvenih del na Kvadratnem stolpu in na delu zgornjega palacija ob njem. SGP Kraški zidar, d.d., naj bi jih dokončal do konca januarja 2001. Obnovitev bo dala 320 kvadratnih metrov uporabnih površin za pisarne, predavalnice in sanitarije. Potem je opisal načrtovano in že začeto urejanje komunalne infrastrukture v zgornjem delu Štanjela.

Na podlagi javnega razpisa je bila izbrana družba Krasinvest iz Sežane za pripravo celovite lokacijske in projektne dokumentacije (PGD/PZ) za ureditev komunalne infrastrukture, to je meteorne kanalizacije, sanitarne in fekalne kanalizacije, vodovoda, plinovoda in cevi za električne vode po širšem območju Štanjela. To bo stalo 12,7 milijona SIT, rok za izdelavo projekta in pridobitev vseh potrebnih soglasij ter upravnih dovoljenj za začetek del pa je 31. julij 2001.

Na podlagi dogovora med Ministrstvom za okolje in prostor ter Občino Komen o skupnih ukrepih za ureditev komu-

nalne infrastrukture v Štanjelu v oktobru 2000 morajo biti vsa potrebna gradbena dela končana do konca leta 2002. Dogovor določa, da bo Ministrstvo za okolje in prostor plačalo polovico stroškov za izdelavo projektne dokumentacije in polovico stroškov za ureditev komunalne infrastrukture v Štanjelu, to je polovico od 300 milijonov SIT, kolikor je ocenjena vrednost načrtovanih opravil in del. Poleg tega bo to ministrstvo pomagalo pri pridobitvi preostalih potrebnih finančnih sredstev iz evropskih skladov in iz proračunskih sredstev drugih ministrstev.

Ureditev komunalne infrastrukture v (starem) Štanjelu obsega naslednja dela:

1. Ureditev meteorne kanalizacije v skupni dolžini 1500 metrov in njena povezava z zbiralnikom nad jezercem, iz katerega se bo napajalo vodne objekte v Štanjelu (Ferrarijev vrt). To bo stalo okrog 75 milijonov SIT.
2. Položitev sanitarne in fekalne kanalizacije v skupni dolžini 1500 metrov in njena povezava s čistilno napravo pri osnovni šoli Štanjel. To bo stalo kakšnih 120 milijonov SIT.
3. Napeljava vodovoda - razdelilnega omrežja v skupni dolžini 850 metrov in postavitev vodnega rezervoarja nad Štanjelom.

“Fabianijeve” klopi ob bodoči Fabianijevi krožni sprehajalni poti Štanjel-Kobdilj

To bo stalo približno 40 milijonov SIT.

4. Postavitev plinske postaje in plinskega razvoda v skupni dolžini 930 metrov. To bo stalo 25 milijonov SIT.

5. Položitev cevi za električne napeljave in instalacijskih vodov za elektroenergetsko in telekomunikacijsko omrežje) v skupni dolžini 1000 metrov. Tudi to bo stalo kakšnih 25 milijonov SIT.

Enoteka in Fabianijeva pot od Štanjela do Kobdilja

Občina Komen je na osnovi uspešnih prijav na javne razpise različnih ministrstev začela pripravljati projektno dokumentacijo za obnovo grajske kleti in za njeno preureditev v enoteko. Delovala bo v okvirih načrtovane Kraške vinske ceste, ki jo skupaj ustanavljajo občine Komen, Miren-Kostanjevica in Sežana. Ocenjeni stroški za obnovo in ureditev enoteke v grajski kleti so med 30 in 40 milijoni SIT.

Praktično končana je prva faza obnove Ferrarijevega vrta (ureditev sprehajal-

ne poti in obnova vhodnih vrat-lope). V dogovoru z Upravo R Slovenija za kulturno dediščino pripravlja prof. dr. Marko Pozzetto predlog konservatorskega programa, ki bo osnova za obnovo celotnega cevovodnega in napajalnega sistema Ferrarijevega vrta, kar je tudi osnova za nadaljnje projekte, ki naj oživijo, ko bodo uresničeni, Ferrarijev vrt (hortikultura).

V oktobru 2000 se je Občina Komen uspešno prijavila na razpis programov Phare - Čezmejno sodelovanje med Italijo in Slovenijo - iz Sklada malih projektov s programom za ureditev Fabianijeve poti med Štanjelom in Kobdiljem, ker je bil najbolj ocenjen med vsemi predlogi. Z ureditvijo te poti naj bi po vzoru Rilkejeve poti na Tržaškem obiskovalcem Štanjela približali življenje in delo arhitekta in urbanista ter štanjelskega župana Maksa Fabianija. Krožna pot med Štanjelom in Kobdiljem bo povezovala lokacije in objekte, ki so povezani z njegovim življenjem in delom (sedež Fabianijeve ustanove z razstavnim prostorom v Štanjelskem gradu, Ferrarijev vrt, grob Maksa Fabianija na sv. Gregorju, “Fabianijeve” klopi med Štanjelom in Kobdiljem, Fabianijev kal, nekdanja Fabianijeva domačija in vrt v

Kobdilju) in druge znamenitosti tega prostora (največje znamenitosti Štanjela, spah-njenca in Mahničeva domačija v Kobdilju, vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne). Z namestitvijo informacijskih tabel in ustreznih kazipotov ob poti, na katerih bodo v štirih jezikih (slovenskem, italijanskem, nemškem in angleškem) informacije o Fabianijevem življenju ter delu in o znamenitostih tega prostora naj bi se izboljšala njegova turistična in kulturna ponudba. Predvidena je tudi izdaja štirijezičnega promocijskega prospekta, ki bo predstavljal in pojasnjeval Fabianijevo pot, znamenitosti tega prostora in Fabianijevo življenje ter delo. Evropska Unija bo za Fabianijevo pot namenila 30.000 evrov, to je kakšnih 6,4 milijona SIT. Njeno uradno odprtje bo v aprilu 2001.

In vendar se premika, bi lahko sklenili to poročilo o prenovi in revitalizaciji Štanjela. Če ne verjamete, si vzemite čas in stopite v srednjeveško naselje, v stari Štanjel na griču, pa se boste lahko prepričali, kako se po večletnih besedovanjih in jadikovanjih nad usodo Štanjela v zadnjih letih predlagano in dogovorjeno že uresničuje! Besede se udejanjajo.

Fabianijeva razgledna krožna pot okrog Turna (363 m) in ruševin antične trdnjave. Gledanice je očiščena, drevje je posekano, da se z nje vidi v Branjsko dolino, ves njen rob je zasajen z mladimi pušpanovimi grmi, fla so posuta s peskom.

Preprosta **SKLADNOST** in lepota prenovljene **HIŠE Štanjel 25**

V rubriki KRAŠKI DOMOVI predstavljamo, kako so si prebivalci na Krasu znali urediti za Kras značilne domove in kako jih ustrezno prenavljajo današnjemu načinu življenja in bivalnemu standardu primerno. Naj so to domačini ali v Kras zaljubljeni prebivalci od drugod, ki so si ta prostor izbrali za svoje stalno domovanje ali pa za svoj drugi dom!

Besedo dajemo lastnikom domov samim, da na sebi svojstven način povedo in pokažejo, kaj in kje so to storili, kdaj in zakaj ter predvsem, kako. Tokrat začenjamo z izkušnjami in izpovedmi družine Ilich iz Ljubljane. Pred tremi leti so odkrili v Štanjelu v zgornjem delu naselja domačijo Pri Hannovih, jo kupili za svoj drugi dom in kot »oporišče« za raziskovanje Krasa ter se lotili njene prenove. In kdo so prenovitelji hiše v Štanjelu? Iztok Ilich je pri prenovi hiše organizator in zakladnik. Negova soproga Slavka je za drugi dom v Štanjelu idejna vodnica njegove prenove in zlasti opreme prostorov ter nadrobnosti v njih. Starejša hči Marjetica in Drago Štefanec sta mlada arhitektka, zaljubljena v Kras in kraško arhitekturo, zato sta strokovna svetovalca prenove - od statike do gradbenih nadrobnosti. Tudi mlajša hči Maja in Jure, zgodovinarja, ob utemeljevanju razlogov, zakaj ohranjati nekaj srednjeveškosti v štanjelski hiši, sooblikujeta drugi dom in shajališče Ilichovih na Krasu.

Na naslednjih straneh imajo torej besedo Ilichovi. Iztokovo pripoved dopolnjuje in razlaga soproga Slavka. Arhitekturne principe prenove štanjelske hiše - njihovega drugega doma - pa predstavljata Drago in Marjetica v samostojnem prispevku.

Družinsko shajališče in 'oporišče' **ZA RAZISKOVANJE KRASA**

V Štanjel smo se zagledali že pred dobrimi dvajsetimi leti, ko smo na morje potovali tako, da nismo izbirali najkrajše poti, temveč skozi Vipavsko dolino in pri Braniku zavili navzgor ter prek Štanjela, kjer smo se ustavili. Pozneje sva s Slavko sama ali skupaj z otrokoma še večkrat stikala po tistem koncu, vendar se je želja, da bi si tam nekje poiskali družinsko shajališče in stalno 'oporišče' za raziskovanje Krasa, razločneje oglasila šele pred kakšnimi petimi leti. Takrat se je že vedelo, da bo starejša hči Marjetica arhitektka, mlajša hči Maja pa zgodovinarica, v Štanjelu pa si prav to dvojce na vsakem koraku podaja roko. Že od nekdaj sva tudi sama občudovala preprosto skladnost in kljub kamnu toplo lepoto primorske arhitekture. »In bogato kraško rastlinstvo ter tradicionalne domače dobrote«, dodaja Slavka.

Za hiško smo izvedeli po naključju, prek malih oglasov. Ko smo smo jo šli poleti 1997 prvič pogledat - takrat je v njej živela mlada družina, - se nam je zdela dokaj skromna, nekoliko premajhna glede na število sob, ki smo si jih želeli, in na spodnji strani grozeče razpokana. Motilo nas je tudi, da ji ni pripadal niti kvadratni meter zemlje. Bili smo v dvomih: hčerki sta bili takoj za nakup, Slavka pa ne.

»Res je!« pojasnjuje Slavka. »Hišica je bila daleč od mojih idealnih predstav in želja. Predvsem sem pogrešala vrtiček. Ko pa smo rekli, da tja ne bomo hodili predvsem delat, saj imam en vrt več kot dovolj, sem jo tudi jaz sprejela za svojo. Kras je poln užitnih rastlin in plodov. V gmajni, na opuščenih njivah in v gozdovih rastejo številna zelišča, divja zelenjava in seveda gobe«.

Tako je, recimo, zmagala večina. Po plačanem predujemu na začetku jeseni je bil podpis pogodbe v novembru in prepis naslednji mesec le še formalnost. Na srečo je bil prodajalec gospod Hočevar iz Križa edini lastnik in vsi dokumenti so bili urejeni, tako da ni bilo nikakršnih težav. Vse skupaj, od prvega stika do prevzema hiše, je trajalo samo dobre štiri mesece.

Zares se je začelo šele, ko smo dobili ključce in smo se znašli sami v izpraznjeni hiši. Cena je bila dokaj ugodna, nismo pa še vedeli, kaj nas čaka, saj prej stavbe nismo mogli natančno pregledati. Misel, da bi jo samo temeljito očistili, prebelili in se vselili, smo takoj opustili, saj je bilo že na prvi pogled vse preveč reči, ki nam niso bile všeč ali so bile tako dotrajane, da niso bile več za rabo... Torej obnova! A v kakšnem obsegu? Za kakšno ceno? Tukaj sta nastopila Drago in Marjetica.

KRAŠKI DOMOVI

Slavka pa dopolni: »Imeli smo veliko posvetov, vsak v družini je imel svojo vizijo življenja v hiši in kako bi jo prenovil. Kje bi kdo rad sedel, spal. Veliko smo se pogovarjali in usklajevali. Tudi mlajši par zgovornarjev je pri tem sodeloval!«

Že takoj na začetku smo se strinjali, da bomo pri prenovi kolikor mogoče ostajali v okvirih, ki jih je narekovala preteklost hiše, kolikor smo jo mogli razkriti. Sklenili smo, da je ne bomo spremenili v nekaj, kar ni bila, in zato ohranili ter obnovili kar največ še tako skromnih elementov, kot so bili pod v zgornjem nadstropju, vsa vrata, razen vhodnih, stopnice, vzdana omara. »Dotrajane ali nekvalitetne elemente smo hoteli nadomestiti z drugimi, s prav tako avtentičnimi ali pa zamenjati z novimi, enostavnimi, modernimi,« pripoveduje Slavka in nadaljuje: »Začeli smo pri strehi: zamenjali smo nekaj letov, preložili korce, tako da smo nove skrili pod stare. Gank pa je dobil novo ograjo in 'prave' planete, ki smo jih našli v Vipavski dolini. Zarjavele nadstreške nad okni smo zamenjali s starimi skrlami. Pred hišo smo pozidali kamnit zidec, da nam

voda s ceste ne zaliva praga pred vhodnimi vrati.«

Za ohranjanje vsega, kar je bilo mogoče, četudi skromnega in od zoba časa načetega kamna ali podboja, se nismo odločili zaradi varčevanja, saj vemo, da je nakup novega pogosto veliko cenejši, temveč predvsem iz spoštovanja do nekdanjih prebivalcev in starih mojstrov, ki so znali vedno uskladiti funkcionalno in lepo.

»Predvsem nismo želeli ponaredkov«, pojasnjuje Slavka. »Z najmanjšimi

sredstvi in z dobrimi idejami smo hoteli hišo prenoviti navzven kolikor mogoče takšno, kakršna je bila, odznotraj pa prilagojeno zahtevam sodobnega življenja.

O notranji podobi, urejenosti in opremljenosti hiše pripovedujeta v svojem prispevku »Arhitekturni principi prenove« hči Marjetica in soproj Drago, ki sta prisluhnila našim skupnim željam in pogledom na vlogo in urejenost štanjelske hiše.

Kmalu smo spoznali, da del ne bomo mogli organizirati in voditi iz Ljubljane. Med dvema ponudnikoma smo se odločili za Jožka Ozbiča, lastnika gradbenega podjetja Prenova, ki je na pol domačin in dobro pozna tukajšnje razmere. Mislim, da se je dobro izkazal, saj je povezoval tudi delo drugih obrtnikov, povrh vsega pa nam je izpolnil tudi kakšno posebno željo.

Vsi prenovitveni načrti so nastali v 'domači delavnici'. Kjer je bilo potrebno, torej predvsem pri obnovi zunanosti hiše, smo ves čas sodelovali z Upravo RS za kulturno dediščino. V Ljubljani nam je zlasti pri pripravi 'papiirjev' za nadvse dobrodošlo finančno pomoč največ pomagala gospa Tanja Černe, še več pa smo bili v stikih z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici, od koder je nad potekom del vestno bdela etnologinja gospa Eda Belingar. Nekajkrat je z nasveti priskočil na pomoč še arhitekt gospod Mitja Mozetič, ki se je tudi osebno zavzel pri Elektru Primorske, da bi nam dovolili nič kaj lično elektro-omarico vzdati na manj vidnem, a še vedno dostopnem mestu zunaj hiše. Žal zaman!

Po odstranjenju vmesnih zidov in ometov se je pokazalo dejansko stanje.

Vsa potrebna soglasja in dovoljenja smo razmeroma hitro dobili, tako z Občine Komen kot z Upravne enote Sežana. Kjer je bilo mogoče, so nam ljubeznivo šli na roko tudi Štanjelci, zlasti predsednika vaške skupnosti – nekdanji in sedanji, saj smo skupaj zavzeto iskali možnost za napeljavo vodovoda in kanalizacije. To je tudi edina točka, pri kateri se je nato resno zataknilo. Zaradi še nedokončanih arheoloških raziskav okolice cerkve se, žal, nismo mogli povezati s kakšnih 30 metrov oddaljeno obstoječo vaško kanalizacijo. Zato smo bili prisiljeni zgraditi greznico v kleti, kar seveda ni ne dobra in ne trajno ustrezna rešitev.

Jaz sem z opravljenim delom povsem zadovoljen. Tu in tam smo se bili sicer prisiljeni oddaljiti od osnovnih načrtov oziroma se prilagajati nepričakovanim zapletom, vendar se je nazadnje vse izteklo v 'srečen konec'. Če bi že kaj naredil drugače, bi morda razmislil o kakšni obliki centralne kurjave. Pravzaprav bo ta možnost postala realnost šele tedaj - obljublajo, da že čez dve leti!? - ko bodo v zgornji del Štanjela poleg vode napeljali tudi plin... »Res škoda, da se nismo že prej spomnili, da bi v beton pod okni in pod skrle v vetrolovu položili talno ogrevanje, ki bi predvsem v prehodnih mesecih temperirala hišo. Pozimi zna biti prav mrzlo, zato tudi radi zakurimo«, dopolnjuje Slavka Iztokovo pripoved.

Sosedje in drugi prebivalci so naša prizadevanja sprva opazovali malo zadržano, kmalu pa so se nam čedalje pogosteje približevali tudi s kakšno spodbudo ali z nasvetom. Švagljevi iz družbe Nassa desel-

S polepšanim južnim licem zre hiša čez kraško planoto – v sonce, proti morju.

Skupni bivalni prostor dobri dve leti pozneje. Vzdolžni delovni pult tvori s kaminom zaključeno potezo notranjštine.

KRAŠKI DOMOVI

la, sosed Miha Torkar, Črnigojevi, bodoča sosedu Duška Švagelj, njen soimenjak in prav tako sosed Jože Švagelj iz Orleka, Hočvarjevi 's konca', kjer kupujemo tudi izvrstno vino, pa 'Rganistovi' in še nekateri so nam povedali marsikaj zanimivega o nekdanjem življenju v Štanjelu, ta ali oni nam je posodil kakšno orodje, lestev, če je bilo treba. Prav tako ljubeznivi so v trgovini in gostilni Zoro, kjer smo se pogosteje ustavljali, dokler še nismo imeli urejene svoje kuhinje. Še najbolj pa so se sosedje izkazali na 'dan odprtih vrat' naše obnovljene hiše, ko se jih je, ne le s prijazno besedo, oglasilo več kot trideset. Takrat so nam naklonili tudi čast, da bomo smeli nadaljevati tradicijo hišnega imena: »Pri Hannovih«.

Vsakomur, ki se želi lotiti podobnega podviga, priporočamo veliko poguma in dobre volje – še sreča, da človek na začetku ne ve, v kaj se podaja! Vedeti pa mora, da se je vredno potruditi ter pravočasno pripraviti vso ustrezno dokumentacijo in pripeljati strokovnjaka, ki bo bdel nad vašimi idejami. Poleg tega je dobrodošla tudi zvrhana mera ljubezni in spoštovanja do sadov trdega dela prednikov, ki so v marsičem znali bolje prisluhniti sebi in naravi okrog sebe, kot to znamo in zmoremo danes. Tistega, kar se enkrat razbije in zdrobi v prah, največkrat ni več mogoče v vsem ustrezno nadomestiti z novim. Zato velja trikrat premisliti, preden človek zamahne s krampom ali požene mešalnik betona.

Prenova Ilichove hiše v Štanjelu

ARHITEKTURNI PRINCIPI *prenove*

Drago in Marjetica Štefanec

Hiša je del strnjene historične pozidave Štanjela. Ker o samem objektu obstaja le malo (ali skoraj nič) pisnih virov, ki bi ga strokovno ovrednotili v merilu kraja, ga lahko cenimo predvsem na osnovi njegove morfološke vrednosti. Čeprav je del izrazito anonimne arhitekturne krajevne kulise, je objekt prav zaradi lege nujni del prepoznavne podobe Štanjela in vsega, kar tak položaj nosi s seboj.

prvi zajetki, 27.11.59.

Dejstvo je, da smo se lastnika in arhitekta ujeli v spiralo intenzivnega dialoga, prek katerega smo čistili mnogotere, dostikrat čisto nemogoče ideje. Objekt ne bi bil nikoli takšen, kot je sedaj, če lastnika ne bi premogla subtilnosti v odnosu do kulturne dediščine in prostora, za katerega sta se odločila, da bo njun drugi dom. Ne glede na strokovnost arhitektov je odnos vseh vpletenih do objekta tisti, ki v tako občutljivem ambientu ustvari kvaliteten rezultat. Arhitektura (z veliko začetnico)

je namreč vedno konceptualna poteza, ki pa nujno potrebuje takorekoč feminilne, ženske roke, s katerimi posamezni element vtke v fino draperijo preteklosti. Osnovno strokovno izhodišče konkretne prenove nam narekuje duh kraja – spoštovanje (prej ugotovljene) anonimnosti objekta.

Štanjel, seveda, ni bil nikoli bogat kraj. Elementi romantične predelave, ki jih je v tridesetih letih 20. stoletja nastavil mojster Fabiani, so ustvarili historično arhitekturno urbani koncept, ki lahko z ustreznim prevodom v jezik arhitekture in življenja 21.

stoletja doseže kvaliteto zaključene celote – vendar nikakor ne kot manifestacija že vidnega, ampak kot podlaga za spoštovanje genius loci ali krajevne posebnosti in materije, ki ga tvori.

To sta (s)poznala tudi lastnika, ki sta se zavestno odločila za maksimalno spoštovanje zatečenega stanja. Najino delo, delo arhitektov, je bilo tako enostavnejše, saj uredničevanje želja ni presevalo kritične mase akumulacije vasi.

Stanje objekta pred prenovo

Hiša je grajena tipično za Štanjel. Stanje, v katerem smo jo našli, je rezultat zadnjih predelav, ki so ta grajeni niz razdelile v posamezne stanovanjske enote, kakršne so sedaj. Na južni strani objekta se nahaja vhod v klet, ki ni bila neposredno povezana z bivalnim nadstropjem. Izdelava notranje povezave bi v že tako majhnem objektu pobrala preveč koristne površine, kar bi bilo razkošje, kakršnega si niso mogli privoščiti. Poleg tega so prebivalci preživeli velik del življenja v interakciji, povezavi z ulico, zato je bila to dokaj logična ureditev.

Glavni vhod se nahaja na severni terasi pobočja. S te strani je objekt poln arhitekturnih elementov, ker je tod bila »glavna« ulica. Med drugim je na tej strani tudi balkon. Enkrat v bližnji preteklosti so prejšnji lastniki v osnovi enocelični prostor pritličja predelili. V nadstropje so bile narejene arhaične lesene stopnice, pod katerimi je bila izdelana priročna shramba. V etaži sta bili dve sobi, orientirani na jug, ter manjša izba, obrnjena na severni balkon. Z balkona je bil narejen dostop do zunanjega stranišča na štrbunk.

Štanjelski kruh – 'metulj' – ni samo dober, ampak tudi lepo oblikovan.

Vse vertikalne nosilne stene oboda so kamnite, vendar je zid, ki jih tvori, slabše - kraju značilne (ne)kvalitete. V njem je veliko drobirja in ilovice, ki je z leti izgubila na svoji kohezivnosti, vezljivosti. To je bilo najbolj izrazito vidno v stiku visoke južne fasadne stene in medobjektnih sten, kjer so se po odstranitvi notranjih ometov pokazale kar precejšnje razpoke. Seveda niso razpoke izključna posledica slabega materiala, temveč so prav tako rezultat burne zgodovine kraja.

Osnovno rekognosciranje ali preiskovanje objekta je pokazalo, da je arhitekturna vrednost njegovih detajlov v primerjavi z ostalimi biseri Štanjela minimalna. Ob sondiranju sten se je izkazalo, da objekt ne skriva nobenih atraktivnih stavbnih elementov. Zanimiva je edino stena proti sosednje-

mu objektu v nizu, kjer smo izluščili dve leseni prekladi. Ti, z ostanki starega ometa, vidnimi v kleti, nam pripovedujeta, da je bila verjetno kota pritličja nižja za celih 40 cm. Mogoče tudi to lahko uporabimo kot dokaz o prepletenosti bivanja v obeh enotah. Kdaj in zakaj so jo dvignili, nam ni znal razložiti nihče, saj se niti sosedje niti bivši lastnik tega ne spomnijo, dokumentiranih zapisov pa seveda ni. V posameznih stenah smo odkrili tudi manjše niše, ki so jih enkrat v preteklosti zazidali. Verjetno so služile za odlagalne in hladilne police.

Prenova

Izhodišče prenove je poleg že omenjenih strokovnih izhodišč bila tudi že-

Detajl – kamin. Najizrazitejši arhitekturni likovni element bivalnega prostora je ognjišče. Grob kraški zid je hvaležen material za poudarjanje tekstur; v kaminu ima že izdelan okvir.

lja investitorjev, da spoštujeta specifičnosti kulture bivanja na tem delu Krasa, čeprav seveda s pridihom zahtev, ki jih narekuje sodobni način življenja ter dejstvo, da objekt vendarle ni primarni, marveč sekundarni, drugi dom, namenjen počitku v krogu družine in prijateljev.

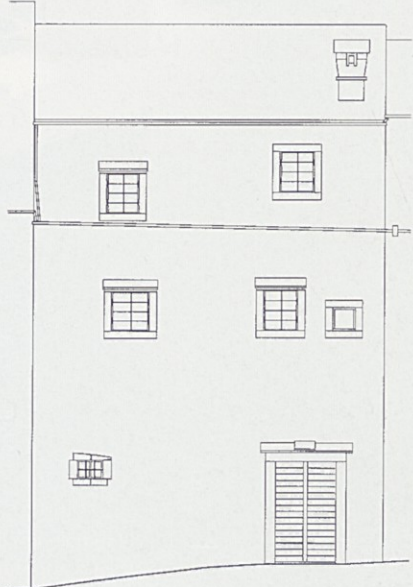
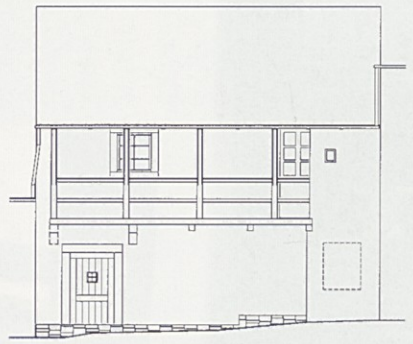
Zato smo v pritličju zasnovali osrednji enocelični prostor za druženje. V ambientu so utelešene socialne funkcije bivanja - sprejemi, dnevna skupna opravila.

Simbolno ta pomen prostora predstavlja ponovno aktivirano odprto ognjišče. Nadstropje, nasprotno, ohranja intimni status notranjega življenja družine, kamor ključni gostje praviloma nimajo dostopa. Zato je stopnišče zaprto. V nadstropju smo naredili potrebno minimalno kopalnico, ker je objekt prej ni imel. Stopnišče, ki smo ga

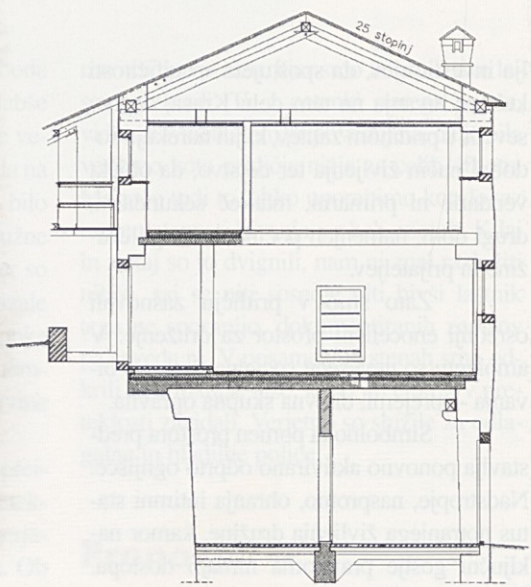

KRAŠKI DOMOVI

Severna in južna fasada

Prerez hiše sever - jug

Sveže ometano pročelje čaka, da se življenje vrne tudi v druge hiše v nizu.

na željo lastnikov pustili nedotaknjeno, konec koncev sedaj deluje kot močan likovni element dnevnega prostora.

Odločili smo se, da bomo poskušali izvesti prenovo tako, da ohranimo kar največ prvotne konstrukcije, zato smo seveda izvajalcu del otežili izvedbo. Potrebno je bilo kar nekaj prakse, domišljije in iznajdlivosti, da je bila prenova res narejena po zahtevah investitorjev. V pritličju smo bili zaradi slabega stanja sten in talne plošče prisiljeni izdelati celotno povezovalno AB talno konstrukcijo, ki z dodatnimi prednapetimi sidri pod stropom tvori osnovo gradbene sanacije. Nadstropje je v območju sob ostalo nedotaknjeno. Tako je kar nekaj časa »visealo« v zraku. Sedaj sloni na jeklenem nosilcu, ki je sidran v obodne stene. Ob tem smo morali zaradi njegove dolžine pred montažo sosedu, ki je to ljubeznivo dovolil, celo prebiti steno.

Tlak smo finalno zaokrožili z betonskim robom, ki neravnine in nepravilnosti sten izravna v korektno obliko, hkrati pa služi kot osnovni horizontalni razvod inštalacije.

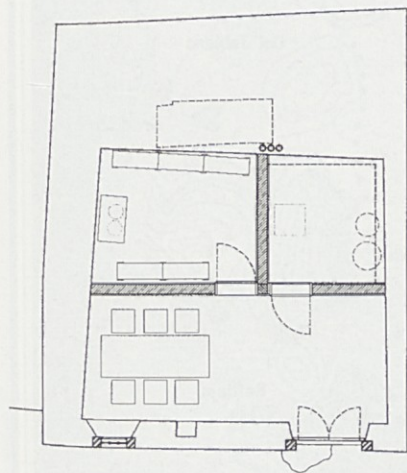
Ob tem je treba opozoriti na dejstvo, da je bilo potrebno veliko potrpljenja in tudi osebne angažiranosti investitorjev, da smo ob finalizacijah dosegli zelen rezultat. Mizar nam je po vzoru obstoječih oken izdelal replike, v katere je vgradil termopanska stekla, polkna so narejena na novo, vendar spet po starem vzorcu, ki smo ga poiskali v sorodnem okolju. En okenski okvir je bil

celo betonski, zato smo ga zamenjali s starim kamnitim. Nad okenskimi irtami južne fasade smo zamenjali kovinske nadstrešnice s skrlami, balkon na severu pa smo samo prenovili, s tem da smo zamenjali uničen les, razliko v starosti pa smo skrili z barvo. Prav zelena barva, ki smo jo podedovali na objektu, predstavlja idealen način za prikrievanje razkoraka med starim lesom in novimi vložki.

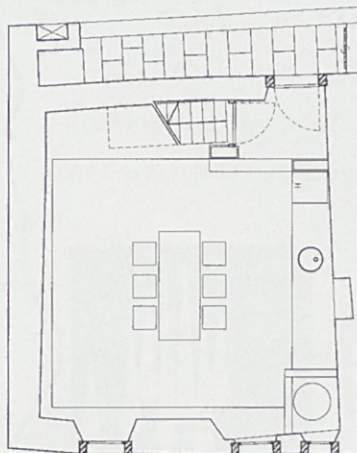
Ohranili smo čim več starih desk, zato se lahko pohvalimo, da smo uspeli rešiti skoraj celoten finalni sloj nadstropja s stari deskami objekta. Nekaj manjkajočih starih desk nam je uspel zagotoviti mizar. V nasprotju z opremo nadstropja je notranjščina pritličja zastavljena tako, da sodobno izkorišča teksture in strukture materialov, ki so uporabljeni v prostoru.

Seveda so mojstri morali tu pa tam za seboj kaj popraviti, vendar smo načeloma finalizacije uspešno zaključili. Opozoriti morava na izkušnjo, ki se nam je ob tej prenovi porodila v opazovanju odnosa izvajalcev del do objekta. Ne glede na to, da dobimo profesionalnost, je ta neredko izražena predvsem v obvladovanju delovnih sredstev, čisto pa manjka razumevanje prvin materiala, s katerim delajo. To je seveda kvaliteta vrhunskih mojstrov, vendar so redki in/ali predragi. Takšno razumevanje pa je bistvo kvalitete; seveda pod pogojem, če dela obrtnik tisto delo, ki si ga je želel (in ga ne opravlja samo zaradi eksistenčne nuje ali bog varuj zaradi profita).

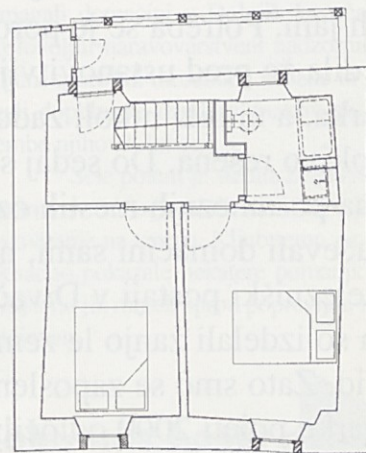
Če prenovljeni objekt merimo z morfološkimi, kulturno zgodovinskimi ter predvsem socialnimi merili kraja, je Štanjel kot celota s prenovo tega svojega segmenta nedvomno pridobil. Zavedati se moramo, da kraj potrebuje predvsem socialno infuzijo - svežo kri - ki ga bo vrnila med »žive« na zemljevidu Slovenije. Strahotne posledice nedvomno zgrešene razvojne strategije polpretekle zgodovine so iz njega naredile hirajoče urbano truplo, ki si ga večina slovenstva hodi romantično ogledovat v pomladnih in jesenskih mesecih. Vendar to kraju ne pomaga, saj je ogled, razen če ne najameš vodstva, zastoj. Prvi podpisani se spominjam, kako nenavadno se mi je zdelo, ko sem prvič prestopil krajevni portal in mi pri tem ni bilo treba plačati vstopnine. Nedvomno je usklajeno delovanje lokalne in širše skupnosti tisto, ki lahko prebivalcem Štanjela omogoči človeku dostojne pogoje za bivanje, kraju pa s tem ponudi možnost, da (za)živi. Prvi pozitivni rezultati takšnega delovanja se že kažejo. V kraju je čutiti optimizem, ki smo ga še pred tremi leti vsi pogrešali.

Tloris kleti

Tloris pritličja

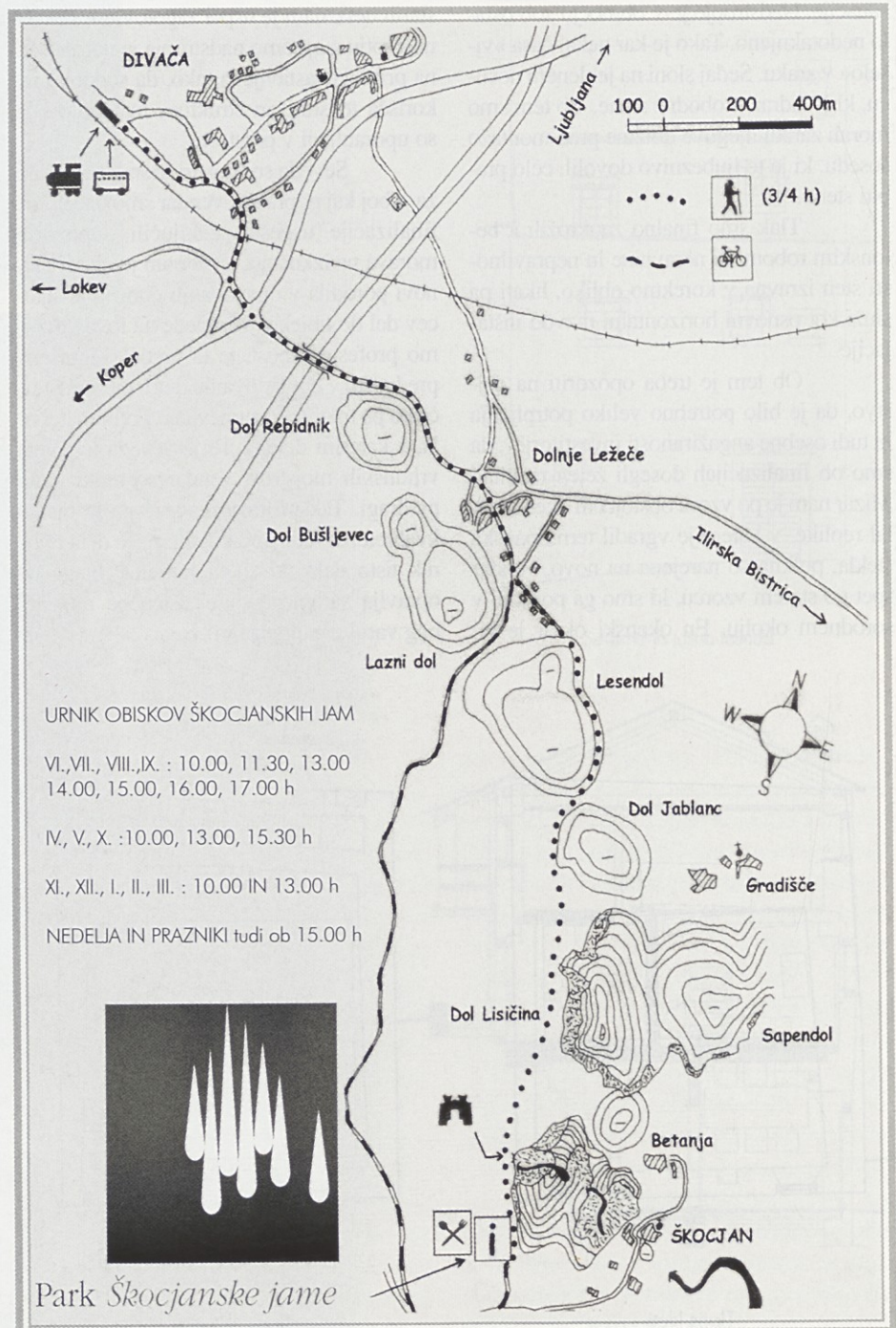

Tloris nadstropja

OD DIVAČE DO ŠKOCJANSKIH JAM

Tomaž Zorman

Po zakonu o regijskem parku Škocjanske jame je Javni zavod Parka Škocjanske jame zadolžen tudi za strokovno predstavljanje parka, za organizacijo izobraževanja ter za urejanje poti in označb v parku. Želje in vse večje potrebe turistov, ki prihajajo v Slovenijo ali potujejo po železnici (s kartami Interrail, na primer), in seveda tudi domačinov ter naravovarstvenikov parka, ki večkrat ne znajo jezika turistov, so sprožile potrebo po razumljivi označitvi peš poti od Divače do Škocjanskih jam. Potreba se je porodila že pred ustanovitvijo parka, a ni bila nikoli zadovoljivo rešena. Do sedaj so jo na posameznih mestih označevali domačini sami, na železniški postaji v Divači pa so izdelali zanj le zemljevid. Zato smo se zaposleni v parku poleti 2000 odločili, da pot primerno označimo na terenu ter naredimo o njej natančnejši zemljevid.

Z ureditvijo dobro označene peš poti želimo slediti usmeritvam ekološkega obiskovanja parka, da si obiskovalci park ogledujejo peš. Hoja od Divače do Škocjanskih jam ali v nasprotni smeri se začneja ali končuje na železniški in avtobusni postaji v Divači. Od tod vodi čez avtocesto proti Dolnjim Ležečam ter mimo njih v Park Škocjanske jame, kjer se pod Gradiščem priključijo planiski transverzali. Naprej se vije mimo obdelanih dolin skozi gozd do razgledišča

nad udornicama Velika dolina in Mala dolina, kjer se odpira pogled na Škocjan in Snežnik v ozadju. Pot se končuje pri informacijskem centru Škocjanskih jam v Matavunu.

Javni zavod Park Škocjanske jame je v sodelovanju s Slovenskimi železnicami ponudil tudi ogled Škocjanskih jam in etnografske zbirke v J'kopinovem skednju tako, da so možne prijave za ta ogled v informacijskih pisarnah Slovenskih železnic, ki or-

ganizirajo za najavljene skupine potovanje po železnici do Divače in nato z avtobusom do Škocjanskih jam.

Pri označevanju peš poti smo se držali ustaljenega načina označevanja zavarovanih območij v Sloveniji. Pot smo označili s piktogrami, oznakami v podobah, pri čemer smo se držali načela, da piktogram govori v jezikih vsega svetâ. To so simboli ali znaki, ki prikazujejo obvestila in priporočila za vse obiskovalce parka in ki jih srečujemo tudi v vsakdanjem življenju, tako rekoč na vsakem koraku. Z njimi želimo obiskovalca opozoriti, poučiti o neki stvari ali ga usmeriti na pravo pot.

Potek priprav in izdelava peš poti

V javnem zavodu Park Škocjanske jame smo najprej izoblikovali strategijo označevanja ter določili primerno velikost piktogramov. Razumevanje njihove vsebine smo preizkusili na posameznih naključno izbranih obiskovalcih parka in tudi med seboj. Sledila je izbira materialov ter primernih mest za njihovo postavitev. V tej predhodni fazi smo tudi poskusno označili pot z improviziranimi papirnatimi usmerjevalnimi tablamami, da smo preizkušali primernost lokacij ter velikost in opaznost usmerjevalnih znakov. Seveda smo morali izpopolniti še zemljevid peš poti, ki je sedaj brezplačno na voljo vsakemu obiskovalcu parka pri blagajnah železniške postaje in avtobusne postaje v Divači.

V tej fazi dela so nam zelo veliko pomagali domačini v Dolnjih Ležečah ter prostovoljni naravovarstveni nadzorniki, ki so nam sporočali morebitne napake in predlagali dopolnitve izbranih znakov ali spremembe njihovih lokacij.

Šele potem je sledila izdelava piktogramov - usmerjevalnih tablic ter njihovo postavljanje na terenu. Kljub temu pa so se naknadno pokazale nekatere pomanjkljivosti, ki smo jih morali sproti popravljati in dopolnjevati.

Kako nas boste našli?

Kot je že zapisano, lahko začnete peš pot v Park Škocjanske jame v Divači na železniški ali avtobusni postaji. Tam vas ča-

Odseno peš pot - Fotografije: B. Zorn

IZLETI PO KRASU

Postavljanje smernih tabel
(Fotografija: B. Peric)
in označbe s piktogrami
(Fotografija: T. Zorman)

ka poleg njenega zemljevida pri železniški in avtobusni blagajni reklamni pano s sliko podzemne soteske (Hankejevega kanala, ki ga prečka Cerkevnikov most). Pod njim je starejša označba, ki opozarja na peš pot v Škocjanske jame z oznako dolžine poti - 1 uro peš. Tabla ima značaj kulturnega "spomenika" - obeležja, ki kaže, da so bile Škocjanske jame vedno pomembna turistična točka na Krasu. Tudi zaradi pomembnih zgodovinskih dogodkov v zvezi z njimi so Škocjanske jame vpisali v seznam Unesco-ve svetovne dediščine.

Poleti 2000 smo tema dvema sporočiloma dodali še tablo, ki vsebuje urnik obiskov Škocjanskih jam, skico o poteku poti in tri glavne piktograme. Sledite jim lahko vse do informacijskega centra Škocjanske jame v Matavunu. Na piktogramih so

sporočila: (1) Park Škocjanske jame, (2) puščice, ki kažejo smer poti, in (3) stilizirana pohodnika, ki označujeta, da ste na "pravi" peš poti.

Ko boste zapustili železniško postajo ali avtobusno postajo, ki sta druga poleg druge, opazujte električne drogove, na katerih so dva metra od tal ustrezni piktogrami, in prišli boste do jam. Za tako višino piktogramov smo se odločili, ker se z njo rešimo njihovega zakrivanja oziroma zasenčevanja s parkiranimi avtomobili in ker so vandalom težje dosegljivi. V parku se njihova višina zniža na 170 centimetrov; ta nudi najlepší pogled (tudi na piktograme) v parku Škocjanske jame.

Peš pot smo tudi temeljito očistili. Obrezali smo podrast, ki trga nogavice, pa prenizko grmovje, ki snema klobuke in kape. A, brez strahu! Pustili smo dobrolj zelenja in z njim sence za romantike in dovolj grmovja za nabiralce šipka, drnjul, črnega trna in drugih plodov. Delo, ki smo ga vložili v čiščenje, nam je vlilo več spoštovanja do poti in obiskovalcev. Očiščevalno delo smo opravili zavodovi sodelavci - tako naš komercialist in prostorski načrtovalec ter ostali strokovni delavci kakor tudi nadzorniki. Med našim delom smo srečevali "eksotične" obiskovalce parka in domače popotnike. Kratki pogovori, informiranje obiskovalcev o parku in Krasu ter pohvale mimoidočih so nam vplivali dobro voljo in potrjevali, da delamo prav. Polni delovne vneme smo pot pripravili tudi za tiste, ki k nam prijezdijo na konjih, saj so po sledovih sodeč vse pogostejši.

Prav je, da se tudi v tem zapisu zahvalim domačinom in naravovarstveni-

Novo usmerjevalne table v Parku Škocjanske jame.
Fotografija: T. Zorman.

kom, ki so nam pomagali pri načrtovanju peš poti ter omogočili postavitev označb na najprimernejših mestih. S tem pa, seveda, urejanje peš poti še ni končano, saj sodelujemo z domačini, ki nas sproti obveščajo o morebitnih škodah ali pomankljivostih.

Peš obisk Škocjanskih jam od Divače priporočamo obiskovalcem parka bodisi jeseni, ko se Kras čudovito obarva, bodisi v poletni vročini, ko hlad bližnjih dreves in grmičevja čara okrog nas čudovite sence na stari mlinarski poti, ali pa pozimi, ko obiskovalcu v snegu tu in tam preseka pot sled zajca, kune ali srmjadi.

In še druge označbe!

Poleg opisane in predstavljene peš poti od Divače do Škocjanskih jam, ki jo ni več mogoče zgrešiti - če ne sodite med odstotek tistih, ki ne najdejo slona na travniku - smo v parku postavili novo tablo, ki vodi k razgledišču ter obojestransko pot do etnografske zbirke v J'kopinovem skednju v Škocjanu. Z označbami smo opremili še veliki tabli Parka Škocjanske jame pred informacijskim centrom v Matavunu in pred vhodom v jamo, saj bi obiskovalce radi opozorili in poučili ter pravilno usmerjali. Le tako bomo uspeli uresničevati bistveno nalogo parka - to je njegovo predstavljanje ter ohranjanje njegovih naravnih vrednot in njegove kulturne dediščine.

Z vsem našim delom, ki vključuje tudi izpisane piktograme, želimo zagotoviti, da bi obiskovalci parka začutili, kako se v njem lahko nemoteno sprostijo, in to brez nevarnosti ali - boljše povedano - brez neljubih primerov, ki jih lahko zmotijo drugod (na primer: kurjenje, vožnja z gorskimi motocikli, preglasen radio in še kaj).

Naslednjič, ko se boste odločili za obisk Parka Škocjanske jame, si privoščite lep sprehod po peš poti od Divače! Ne bo vam žal preživetega časa v naravi. Na svoj izlet se lahko tudi pripravite po internetu na spletni strani www.park-skocjanske-jame.si, na kateri boste dobili obilo podatkov o parku in opisani poti.

Zanimivo razgledišče za ves Kras

STARI TABOR

Adrijana Štok-Godina

“Oglašam se vam prvič. Vašo revijo rada in z zanimanjem prebram. Kupujem jo v Kosovelovi knjižnici v Sežani. Zelo je poučna in je nam, Kraševcem v ponos! Ker rada za svoje veselje zapisujem razne zanimivosti moje rodne vasi, sem se po dolgem času odločila, da vam napišem kratek prispevek o priljubljenem hribčku, na katerega Povirci radi zahajamo. Tu se sprostimo in si naberemo novih moči v prelepi neokrnjeni naravi, daleč od hrupne avtoceste... Tudi drugim želim opisati in pokazati še en drobec zanimivosti v našem obrobju malega kraškega sveta...” Tako je napisala v spremnem pismu k priloženemu in v nadaljevanju objavljenemu topisnemu sestavku Adrijana Štok-Godina iz Povirja.

Če kdaj ne boste vedeli, kam na nedeljski izlet, ali če ne veste, kako bi izkoristili dobro uro prostega časa, se vam vsem ljubiteljem kamnite kraške narave ponuja 603 metre visok hrib z imenom Stari Tabor. Je nad Povirjem in Lokvijo in zaradi čudovitega razgleda - seveda ob lepem vremenu - postaja priljubljen ne samo med domačini,

temveč se nanj radi povzpnejo tudi drugi izletniki iz bližnje in daljnje okolice. Hrib je postal bolj znan v zadnjih dveh letih, odkar je športno društvo Brinj iz Povirja na njegovem vrhu postavilo skrinjico z vpisno knjigo obiskovalcev. Od poletja 2000 pa je tam pravim planincem na voljo tudi planinški žig.

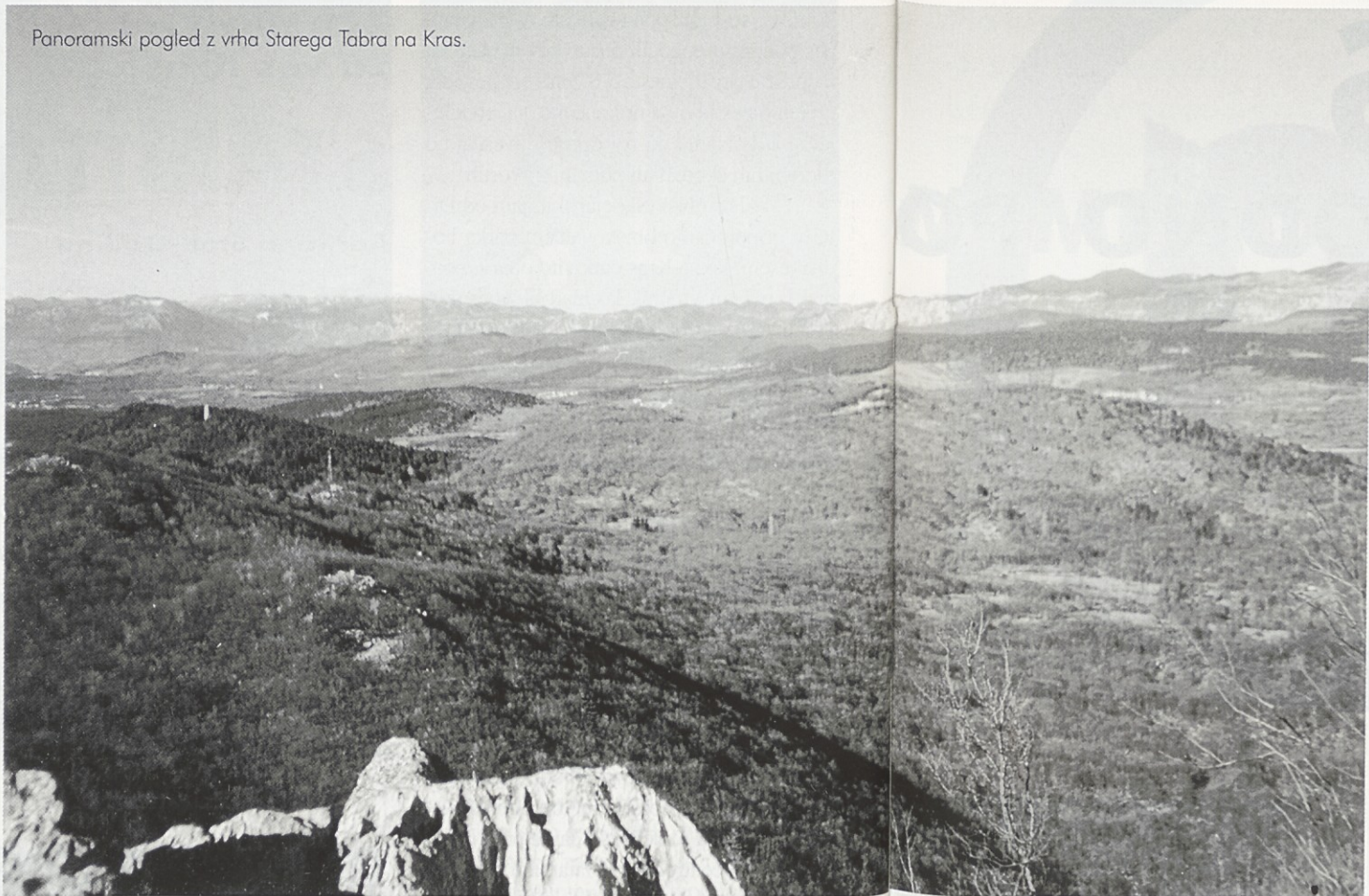
Pogled na Stari Tabor

Kako pridemo na Stari Tabor?

Kras je poznan kot nizek, valovit svet, ki ga obdajajo številni pretežno nizki griči in hribočki. Zvečine so poraščeni z borovimi in tudi z listnatimi drevesi. Nad morjem segajo le nekaj sto metrov visoko. Najvišji med nasproti ležečima vasema Lokvijo in Povirjem je Stari Tabor, ki nam postane bolj znan, če dodamo, da leži vzhodno od jame Vilenice.

Do Starega Tabra vodita dve označeni poti. Planinsko društvo iz Sežane se je zelo potrudilo in označilo pot s pravimi planinskimi markacijami, tako da ni težav z orientacijo. Prva označena pot nas vodi iz vasi Povir - natančneje od tamkajšnje železniške postaje - skozi zgornji del vasi, naprej po kolovozu mimo kala, v katerem živi veliko ribic, ki jih domačini imenujejo zlate ribice. Naprej je pot razgibana in se med kraškimi vejevjem dvakrat pošteno povzpne.

Panoramski pogled z vrha Starega Tabra na Kras.

Kal nad Povirjem, v katerem so številne ribice, je najlepši v jesenskem času.

Pod Starim Tabrom sta dve zelo dobro ohranjeni stari kamniti pastirski hiški.

Prvo nedeljo novega leta je vsakoletno družabno srečanje ljubiteljev Starega Tabra.

Druga in malce lažja ter krajša, vendar vseeno zanimiva je druga označena pot, ki nas vodi na Stari Tabor od Vilenice. Malo pod njegovim vrhom stoji v ravni dolini na levi strani ograda še vedno dobro ohranjena kamnita pastirska hiška, ki je nekoč nudila pastirjem zavetje pred dežjem in burjo.

Vrh Starega Tabra je delno poraščen. Najlepši pogled se nam odpre proti severu in vzhodu na okoliške hribe - Nanos, Vremščico, Snežnik in druge - ter na bližnje in daljnje kraške vasi. Če imamo srečo, lahko ob lepem vremenu na zahodu občudujemo tudi Julijske Alpe. Pa ne pozabimo se ozreti še na drugo, južno stran - proti morju, ki se nam ob sončnem zahodu ponuja v vsej svoji lepoti!

Zgodovina Starega Tabra

Ruševine, ostanki prazgodovinskega gradišča in poznejši sledovi gradenj,

ki obdajajo njegov vrh, še sedaj kažejo, da je bila verjetno tod utrdba z obzidjem še iz prazgodovinskih časov. Znameniti grof Petač je dal v srednjem veku, še prej, predno so zgradili Lokavski tabor v samem kraju, postaviti utrdbo, ki pa je ostala nedograjena, ker pozneje zanjo ni bilo več prave potrebe. Isti grof je moral na tem prostoru reševati tudi dvestoletne spore med Povirci in Lokavci. Vzrok zanje sta bila obmejna paša in gozd. Čeprav je bila meja, do katere so smeli eni in drugi drva sekati in živino pasti, zelo strogo začrtana, so oboji mejo radi prestopali, pa so se tod zaradi tega vneli hudu prepiri. Ti so prenehali šele, ko je grof Petač kazni za prestopke močno poostril z denarno globo ali z zaporem v grajski temnici.

Ime Stari Tabor se je ohranilo po ljudskem izročilu, ki pravi, da je bila utrdba na njegovem vrhu povezana po podzemnem rovu z okroglim stolpom, ki je stal na hribu Tabor nad Povirjem, in da so vanj skrili zaklade.

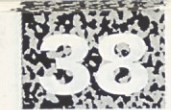
Danes na Stari Tabor radi zahajamo vaščani, se tam družimo, poveselimo in

uživamo v neokrnjeni naravi. Športno društvo Brinj iz Povirja prvo nedeljo v letu priredi na njem družabno srečanje vseh ljubiteljev narave in obenem podeli nagrade trem rekorderjem, ki so v preteklem letu največkrat prisopihali na njegov vrh.

Obiskovalcem Starega Tabra, ki tega še ne veste, moram zaupati, da je vrh hriba v zasebni lasti, zato je prav, da se vedemo med potjo in na vrhu kulturno in spoštljivo do narave, saj bomo na tak način zapustili zanamcem dragocenosti, ki so nam jih prepustili v uživanje predniki.

Vir: Kjuder, A.: Zgodovinski mozaik Primorske, 1956-1960
Krajevni leksikon Slovenije, 1968

Adrijana Štok Godina –
tajnica Športnega društva Brinj, Povir

KRAS

“S pticami si delimo nebo”

MEDNARODNO POMEMBNO OBMOČJE ZA PTICE

Slavko Polak

Mnogim ogroženim vrstam ptic lahko zagotovimo preživetje tako, da ohranimo njihova najpomembnejša bivališča. Ena izmed oblik varstva ptic je območno varstvo, ki temelji na zavarovanju ključnih območij za preživetje populacij ogroženih vrst ptic.

S tem namenom je mednarodno združenje partnerskih organizacij BirdLife International, ki si prizadevajo ohraniti ptice in njihove habitate, to je življenjske prostore, sprejelo svetovni program varstva Mednarodno pomembna območja za ptice ali popularnejše IBA (Important Bird Areas), v katerega je vključena tudi Slovenija. Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS - BirdLife Slovenia) je s pristopom k partnerstvu BirdLife International prevzelo tudi del odgovornosti za opredelitev in ohranitev mednarodno pomembnih območij za ptice v okviru projekta IBA, ki poteka v 26 evropskih državah.

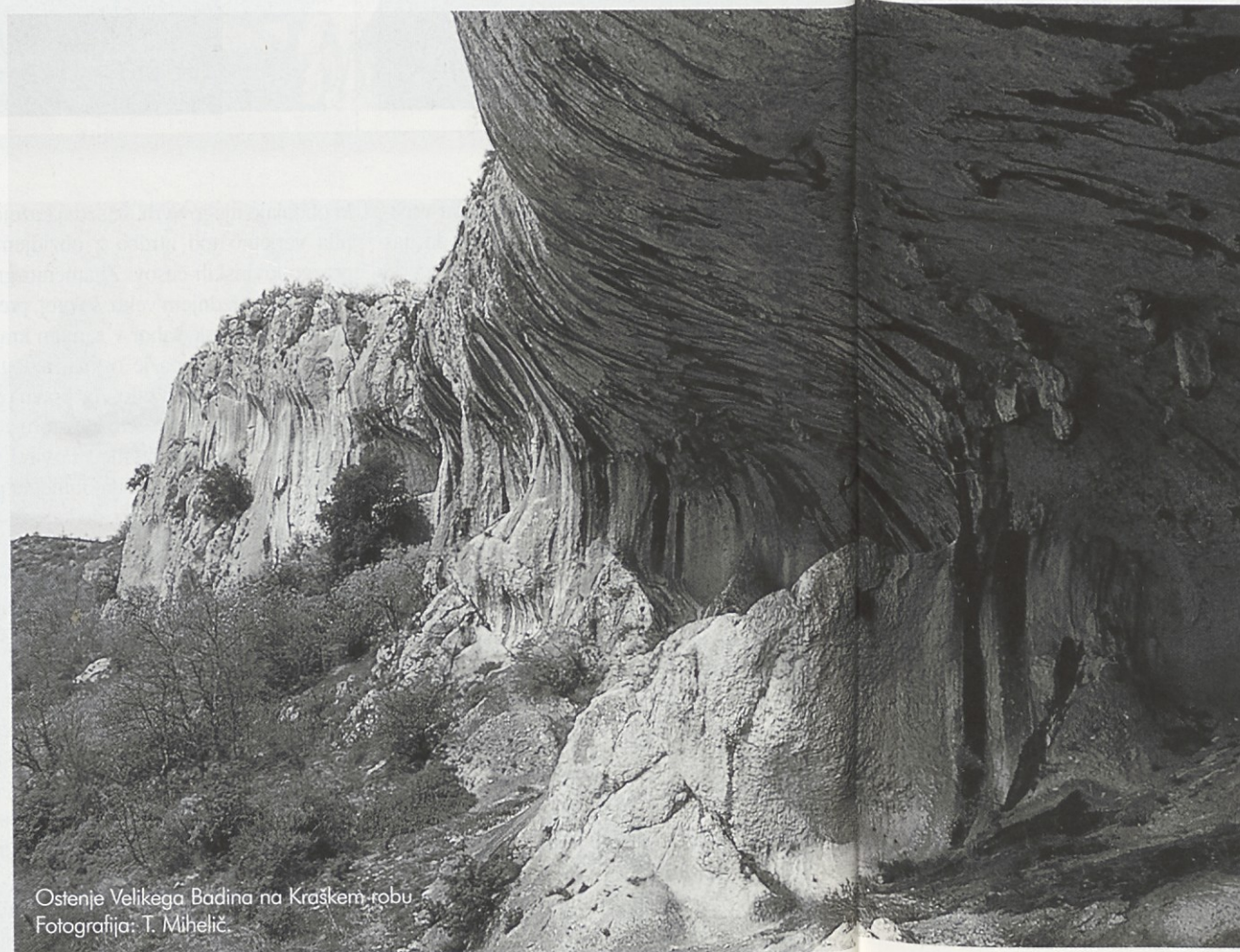
Na Krasu ohranjen dобршен del populacij ogroženih vrst ptic...,

Na osnovi kvalitativnih in kvantitativnih kriterijev smo v Sloveniji določili 14 mednarodno pomembnih območij za ptice, ki so prednostna za varstvo ptic. Med njimi je eno izmed pomembnejših planot slovenskega matičnega Krasa - IBA Kras.

IBA Kras izstopa predvsem po obilju travniških in na ostenja vezanih vrst ptic, ki so v pretežno gozdnati Sloveniji deležne večje varstvene pozornosti. Travniske vrste ptic pa postajajo vse redkejše in ogrožene tudi v kulturni krajini. Intenziviranje kmetijskih tehnik je v nižinskih predelih zahodne Evrope povzročilo katastrofalnega upadanja števila poljskih in travniških vrst ptic. To opažamo tudi že pri nas!

Čeprav je današnja podoba Krasa vse kaj drugega kot podoba gole, kamnite pokrajine iz 19. stoletja, se nam je tod ohranil dobršen del slovenskih populacij ogroženih vrst ptic. Vrste, ki dosegajo populacijske IBA kriterije za opredelitev mednarodno pomembnega območja na Krasu, so **veliki skovik** (*Otus scops*), **prosnik** (*Saxicola torquata*), **slegur** (*Monticola saxatilis*), **rjavi srakoper** (*Lanius collurio*) in **skalni strnad** (*Emberiza cia*). Čeprav strogih mednarodnih kriterijev številne vrste ptic na Krasu ne

dosegajo, je njihov pomen v nacionalnem merilu izjemen. Sem spadajo: **orel kačar** (*Circaetus gallicus*), **čuk** (*Athene noctua*), **podhujka** (*Caprimulgus europaeus*), **puščavec** (*Monticola solitarius*), **rjava cipa** (*Anthus campestris*), **hribski škrjanec** (*Lullula arborea*) in **poljski škrjanec** (*Alauda arvensis*) ter **plotni strnad** (*Emberiza cirrus*), **vrtni strnad** (*Emberiza hortulana*) in **veliki strnad** (*Miliaria calandra*), če naštejemo le nekatere.

Ostenje Velikega Badina na Kraškem robu
Fotografija: T. Mihelič.

... toda, doklej?

Podrobneje je IBA Kras - kot eno izmed štirinajstih slovenskih območij - predstavljeno v monografiji Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije z naslovom "Mednarodno pomembna območja za ptice v Sloveniji", ki je izšla konec leta 2000. V podglavljih: geografski opis, raziskanost, ornitološki pomen, habitati, druga favna in flora, raba prostora ter ogroženost

in status območja Kras podrobneje opisuje dr. Peter Trontelj.

“Enostaven stroškovni izračun pokaže, da bi bila subvencionirana košnja na denimo 10.000 ha za sedanjí skromni okoljsko naravovarstveni proračun preveliko breme. Že nekaj časa spodbujana paša drobnice noče zaživeti v potrebnem obsegu. Intenzivna ovčereja na Vremščici pa je naravovarstvena katastrofa. Tako košnja kot paša lahko srednjeročno ohranita negozdnatost

le na majhnem delu Krasa. Nevzdrževane predele bo dokončno prerasel gozd. Lahko že zelo kmalu, po nekaterih napovedih v dobrem desetletju (Pertot, 1989). Ustrezna rešitev za preprečevanje zaraščanja se vsako leto ponuja sama: v obliki požarov. Trditev nemara zveni blasfemično, saj je borbi proti požarom še vedno posvečen velik del okoljevarstvenih strategij za Kras. A to še ni razlog, da bi nadzorovanega požiganja ne mogli uporabiti kot orodje naravovarstvene-ga managementa. Vse več je primerov, ko s

Čuk (*Athene noctua*)
Fotografija: T. Mihelič.

SVOBODEN KOT PTICA

WWW.MOBITEL.SI

požiganjem dosegajo najboljše uspehe pri ohranjanju ogroženih habitatov in vrst (npr. Calder et al., 1992; Gimingham, 1994; Peet et al., 1999; Richards et al., 1999)." Peter Trontelj, Citat iz poglavja Ogroženost območja.

Glavni sponzor projekta IBA in knjige "Mednarodno pomembna območja za ptice (IBA) v Sloveniji" je družba Mobicel. Že ob pripravah slovenske IBA knjige pa je na plodna tla padla tudi ideja, da bi poleg strokovne knjige pripravili in izdali še slikovit, barvni priročnik oziroma vodnik po slovenskih IBA-jih. Partnerstvo z družbo Mobicel nam je omogočilo ne le izdajo vodnika v impresivni nakladi 400.000 izvodov, pač pa tudi distribucijo vodnikov po naših IBA-jih vsem uporabnikom mobilnih telefonov. Sporočilo o pomenu varovanja ptic in za ptice pomembnih območij tako ni prišlo le do naravovarstveno izobražene javnosti, pač pa je prišlo tudi do več stotisoč posameznikov. Zavedamo se, da je popularizacija naravovarstvenih prizadevanj v okviru projekta IBA vsaj pol poti do uspeha - dolgoročne ohranitve vseh naših mednarodno pomembnih območij za ptice.

Projekt IBA je le en primer plodnega sodelovanja med Društvom za opazovanje in proučevanje ptic Slo-

Poljski škričanec (*Alauda arvensis*)
Fotografija: S. Polak.

venije in družbo Mobicel. Pod sloganom "S pticami si delimo nebo" si skupno prizadevamo tudi za njihovo varstvo. Večletno sodelovanje nas vedno znova zavezuje k snovanju novih idej in ustvarjalnih rešitev, ki širšo javnost opozarja na vse večjo ogroženost ptic in njihovega življenjskega okolja. Naravovarstvena zavest postaja del življenja vseh nas in vsakega izmed nas. Tudi podjetja, naravnana v pri-

hodnost, morajo v vse svoje poslovne dejavnosti vgrajevati varovanje okolja in naravne dediščine. Pri družbi Mobicel so to že storili. To dokazuje tudi Mobicelovo podpiranje revije Kras v njenih prizadevanjih za ohranjanje naše naravne in kulturne dediščine.

Slavko Polak, univ.dipl. biolog -
nacionalni koordinator IBA projekta

Pogled na Kras z Vremščice
Fotografija: S. Polak

**Pavletičeva raziskava
o stotridesetih letih
slovenskega športa v Trstu**

TRŽAŠKI SOKOL IN NJEGOV DOLGI LET

Agencija Kras

Ob stotrideseti obletnici slovenskega športa v Trstu je publicist prof. Bojan Pavletič objavil dvojezično - slovensko-italijansko - raziskavo, ki predstavlja obdobje, v katerem se je od ustanovitve Južnega Sokola do njegovega sedanjega nadaljevalca njegovih tradicij, Športnega društva Bor, zvrstila obilica pomembnih dogodkov. Njen naslov je "Tržaški Sokol in njegov dolgi let (1869-1999)". Obsega več kot 150 strani in je obogatena s 166 fotografijami ter kopijami pomembnih dokumentov. Brez grotne pomoči Zadružne kraške banke bi publikacija po mnenju predsednika Športnega društva Aleksandra Rustje le težko izšla.

"Pisati o zgodovini slovenskega športa v Trstu," piše Bojan Pavletič v svojem uvodu v raziskavo, "je vsekakor podvig, ki terja predvsem čas; zlasti zato, ker je zbiranje zgodovinskih dokazov izredno težko in zahtevno delo. Časa pa avtor ni imel na pretek glede na to, da je odločitev o izdaji knjige že pred proslavo 130-letnice slovenskega športa v Trstu padla razmeroma pozno in je zato pisanje potekalo v časovni stiski.

Veliko težavo je predstavljalo tudi dejstvo, da so bili mnogi dokumenti v času fašizma ali med obema vojnama uničeni,

marsikatera dejavnost pa se je v določenem obdobju odvijala enostavno brez pisnih in drugih dokazov. Za marsikatero društvo tako ni mogoče natančno ugotoviti področja ali vsebino njegovega delovanja, niti kdaj je nastalo, ne kdaj je prenehalo delovati. Pa tudi obstoječi dokazi, zlasti v spominski literaturi, so večkrat dokaj nezanesljivi in se v različnih virih med seboj razlikujejo.

Pri pisanju te knjige se je bilo treba opreti predvsem na že obstoječo zgodovinsko literaturo, zlasti na zgodovinski opus prof. Alda Rupla, na spominske zapise v raznih tiskih, na (večinoma skromne) prispevke v periodiki obdobja, v katerem se je razvijal naš šport, na raziskave v raznih (predvsem tržaških in ljubljanskih) arhivih, med katerimi so bili dragocen vir podatkov zlasti nekateri policijski dokumenti, za določeno obdobje pa tudi zasebni arhiv gospoda Dušana Jakomina v Škednju.

Slikovne podatke, ki bogato dopolnjujejo to knjigo, je skoraj v celoti omogočil Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu.

Za nekoliko zgoščeni prevod knjige v italijanski jezik je vestno poskrbel Sergij Pahor.

Pričujoče delo, ki je v bistvu prva celovita raziskava o prisotnosti slovenskega športa v mestu Trst, se bralcu nikakor ne predstavlja kot zbirka zgodovinskih podat-

kov dokončne vrednosti, ampak predvsem kot izhodišče za celovitejšo presojo te naše pomembne dejavnosti, ob zavedanju, da bo treba v bodoče še marsikaj dopolniti, morda pa to ali ono tudi popraviti.

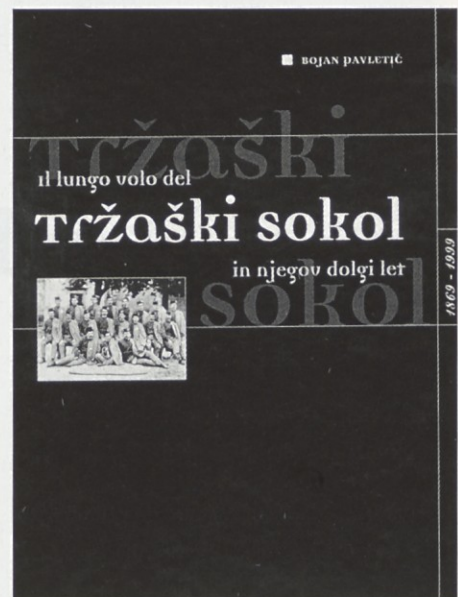
Toda to čaka prihodnje raziskovalce naše preteklosti!"

Predsednik tržaškega Športnega društva Bor Aleksander Rustja je Pavletičevo knjigo pospremil na njeno pot med bralstvo z mislijo: "... Da bi lahko vse, kar je bilo storjenega v skoraj poldrugem stoletju slovenskega športa v našem mestu, ovrednotili ter temu tudi določili prostor in vlogo v širšem tržaškem okviru, je bilo vsekakor treba zbrati tiste podatke, ki so danes vsaj do določene mere še dosegljivi, ter jih predstaviti v presojo v obliki publikacije."

Predsednik Zadružne kraške banke Dragotin Danev pa je izrazil zadovoljstvo in ponos te slovenske denarne ustanove in poudaril, da je občutljiva za potrebe naše, slovenske skupnosti in da znatno prispeva k razvoju naše stvarnosti na različnih področjih.

Pavletičevo raziskavo "Tržaški Sokol in njegov dolgi let" je mogoče kupiti ali naročiti v Tržaški knjigarni in v Športnem društvu Bor v Trstu, Vrdeljska cesta (Strada di Guardialla) 7.

KNJIGE

SESTAVINE IN ZDRAVILNOST KRAŠKEGA TERANA

V založbi ČZD Kmečki glas iz Ljubljane je izšla zanimiva in poučna knjiga priznanega in na Krasu zelo poznanega enologa mag. Mirka Vodopivca "Kraški teran". Avtor pravi v uvodu, da je knjigo napisal predvsem zato, da bi bralec dobil v njej zbrane informacije in tako združeno vse tisto, kar je pomembno za teran. Po drugi strani pa naj bi bila knjiga strokovni pripomoček našim vinogradnikom vinarjem pri pridelavi grozdja ter pozneje pri predelavi in negi vina. In ker je vinska kultura del splošne kulture, želi s tem delom prispevati k širjenju kulture, ki govori o kraški posebnosti – o vinu teran.

Ko avtor na začetku knjige predstavlja predlagane parametre ali določnike za zaščito kraškega terana, poudarja, da spada kraški teran med kakovostna vina z zaščitenim in kontroliranim geografskim poreklom. Kraški teran je vino, ki je predelano iz grozdne sorte refošk, pridelanem samo v podokolišu kraške planote. Pogoj za kakovostni teran je najmanj 85-odstotna čistost sorte refošk v vinogradu. Najnižja sladkorna stopnja v času trgatve je 70 stopinj Oe. Pridetek ne sme presegati 4 kilograme na en trs. Vino, ki ga označujemo kot kraški teran, dodaja mag. Mirko Vodopivec, mora imeti naslednje značilnosti: minimalna titracijska kislina: 7 gramov na liter; barva vina: intenzivna rubinasta do karminasto češnjevo rdeča; vonj: vinski, sadni; okus: vinski, suh, prijetno kiselkast, ki spominja na maline ali ribez, ekstrakten, poln, z najnižjo stopnjo naravnega alkohola 9,0 prostorninskih odstotkov; skupni ekstrakt: najmanj 25 gramov na liter.

In ko na koncu knjige mag. Miran Vodopivec predstavlja sestavine in zdravilnost kraškega terana, nadaljuje takole:

Iz rezultatov je razvidno, da je vino kraški teran posebno vino. Njegova bogata sestava aminokislin, pepela, mineralov, kislin in ekstrakta, ki so pglavni parametri kakovosti, to dokazujejo. To nam tudi potrjujejo vsebnosti skupnih fenolov. Ti vsebujejo procianidine (antioksidante), ki imajo zdravilno moč.

Poleg že naštetih značilnosti upravičuje teran svojo posebnost s tem, da je znan kot zdravilno vino. Zdravilnost mu je pripisovala v času rimskega imperija cesarica Julija. Pozneje tudi drugi avtorji, ki so pisali o tem znanem pucinskem vinu. Da je to

res, potrjujejo zadnje raziskave rdečih vin, med katera spada tudi naš teran. Znano je sredozemsko prehranjevanje, katerega sestavni del so tudi rdeča vina. Dokazano je, da so vsebnosti nekaterih fenolnih sestavin – s tem mislimo predvsem na procianide – tiste, ki močno delujejo v telesu kot antioksidanti in s tem uravnavajo bolj zdravo presnovo in zdravo življenje.

Teran je pri tem še posebno zanimiv, saj je eno izmed rdečih vin, ki vsebuje največ aminokislin. Vse našete sestavine v teranu močno vplivajo na nemoteno delovanje srca, dajejo prožnost ožilju in pri zmernem pitju je manjša možnost rakastih obolenj. Poleg tega esencialne aminokislinske zboljšujejo tek in dobro počutje.

Vrednost oziroma zdravilnost terana se kaže še v drugih vplivih na človeški organizem, ki jih dokazujejo novejša raziskave. Povpraševanje po rdečih vinih na svetovnem trgu in tudi pri nas se veča. Poraža teh vin se je zelo povečala zaradi novejših odkritij medicinske in enološke stroke, ki potrjujejo vsebnost zdravilnih učinkov (flavonoidov) v rdečih vinih.

Leta 1991 so v ZDA po televiziji objavili francoski paradoks. Pozornost v oddaji je vzbudil podatek, da imajo Francozi v povprečju za 10 % višjo vrednost holesterola v krvi kot Američani, ker so pravi gurmani. Kljub temu pa imajo Američani trikrat več bolčezni srca in ožilja kot Francozi. Pojasnila so našli v načinu prehranjevanja, ob katerem Francozi zmerno uživajo vino, zato na njihov organizem pozitivno delujejo polifenoli, ki jih v rdečem vinu ne manjka. Te snovi so flavonoidne (katehini, epikatehini in njihovi oligomeri kot procianidi) in nefa-

voidne (najpomembnejši resveratrol). Vsebujejo jih jagodne kožice in pečke. Pri predelavi (maceraciji) grozda preidejo v mošt in pozneje v vino. To velja tudi za teran.

Študija, opravljena pri profesorju Franklju na kalifornijski univerzi leta 1993, je pokazala, da ima tisočkrat razredčeno vino precej večjo sposobnost antioksidativnega delovanja na LDL (škodljivi holesterol) kot vitamin E, ki je dotlej veljal za najboljši antioksidant.

Dokazano je torej, da družina flavonoidov (polifenolov) pozitivno učinkuje na biološke procese v telesu in da preprečuje nastanek holesterola LDL, to pa z zavira-

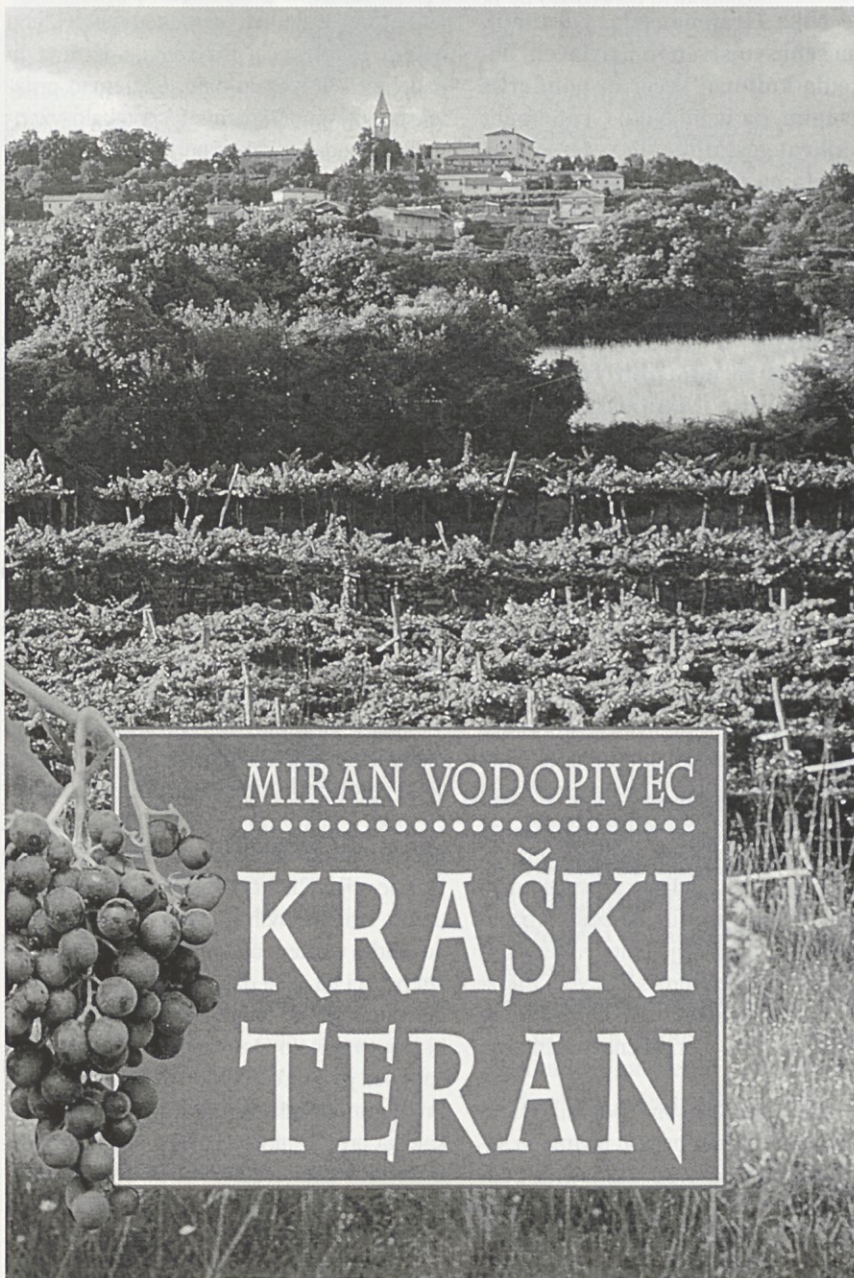
njem nastajanja peroksidaze varuje alfa-tokoferol, poglobitni antioksidant v LDL.

V rdečem vinu, in to velja tudi za teran, je sestava flavonoidov takale: 20 % je katehinov, 10 % je antocianov, preostanek pa sestavlja skupina velikih polimeričnih antocianov, od katerih so nekateri znani (protiglivni, resveratrol, vazodilatator, topni tanin in drugo). Katehin se dobro absorbira iz črevesja. Učinkuje kot odstranjevalec prostih radikalov in antioksidant ter preprečuje oksidacijo maščob. Antociani (malvidini) dajejo vinu rdečo barvo.

Da je teran odlično zdravilno vino, dokazujejo številne raziskave naših in tujih

strokovnjakov. Bogata mineralna in kislinska sestava je naravni pripomoček pri zdravljenju in delovanju prebavnih organov, pri pomanjkanju teka, spanja, telesne oslabelosti in krvnega obtoka. Kisline v teranu raztapljajo škodljive snovi, ki se kopičijo v črevesju, žolčniku, ledvicah, jetrih itn., čisti pa tudi žleze in sluznice. Fosforjeva kislina in železo, ki ju vsebuje teran, pospešujeta nastajanje rdečih in belih krvnih teles. Teran tudi blagodejno vpliva na prebavo, zdravi sladkorno bolezen in jo tudi preprečuje. Dokazano je tudi, da je učinkovit pri zdravljenju slabokrvnosti, kroničnih in akutnih vnetij črevesja. Če uživamo teran, se boljše počutimo in nismo utrujeni (povzeto po Mauryju, 1974). Naši zdravniki ga v zmernih količinah priporočajo celo nosečnicam.

Knjigo mag. Mirka Vodopivca "Kraški teran" je mogoče kupiti v vseh večjih knjigarnah ali jo naročiti v ČZD Kmečki glas, d.o.o., Ljubljana, Železna cesta 14, telefon in faks: 01/43-77-542. Cena je 6.480 SIT, po poštnem povzetju se plača še poštnino.

MIRAN VODOPIVEC
.....
KRAŠKI
TERAN

VEČER Z NIKOM

V prenovljeni in povečani Kosovelovi knjižnici v Sežani sta 14. decembra 2000 njena ravnateljica Lučka Čehovin in pesnik Miroslav Košuta iz Trsta predstavila ob njegovi šestdesetletnici pesnika, kritika, esejista, prevajalca in urednika Nove revije karizmatičnega Nika Grafenauerja. Gostiteljica je na sebi svojstven in privlačen način uvedla kulturni večer in poudarila med drugim, da je bil Niko Grafenauer že nekajkrat gost njihovih večerov. Miran Košuta pa je v pogovoru slavljence spodbujal s svojimi vprašanji razkrivati svoj odnos do nekaterih, ta čas aktualnih vprašanj.

Prireditev je sovpadala z izidom jubilejne antologije petdesetih Grafenauerjevih najlepših pesmi "Dihindih" Založbe Mladinska knjiga, obogatena z grafikami pri nas in po svetu priznanega akademskega slikarja Janeza Bernika. Iz nje je prebral nekaj pesmi gledališki igralec iz Tržaškega gledališča Vojko Belšak. Z glasbenimi točkami so večer popestrili še učenci Glasbene šole Sežana.

Lučka Čehovin je za uvod v pogovor predstavila Nika Grafenauerja kot enega izmed redkih vsestranskih ustvarjalcev. Pred zbirko Dihindih je ustvaril že enajst pesniških zbirk, napisal je šest esejističnih del, kopic pesmi za otroke, tri radijske igre za mladino in tri prozna dela ter prevedel vrsto zahtevnih pesmi, liričnih besedil, proznih del, zapisov ter antologij. Triindvajset let je urejal mladinsko literaturo, sedaj vodi založbo Nova revija, je urednik istoimenske revije in urednik nove periodične publikacije Ampak.

S svojim opusom sodi Niko Grafenauer med najboljše, najbolj izvirne in samosvoje mladinske avtorje. Zato ni nič čudnega, če so ga tisto decembrsko popoldne pred kulturnim večerom v mladinskem oddelku Kosovelove knjižnice pričakali števil-

ni otroci z veseljem in radostjo, saj je pogovor namenil tudi njim.

Pesnik Miroslav Košuta se šteje za enega izmed Grafenauerjevih najbližjih prijateljev in spremljevalcev njegovega umetniškega ustvarjanja prav od samih začetkov. Spoznal ga je v Ljubljani pred štirimi desetletji. "Srečevala sva se v literarnem klubu Mlada Ljubljana," pripoveduje Košuta in nadaljuje: "Povezalo naju je izjemno prijateljstvo. Najino življenje je potekalo vzporedno, vendar nikakor ne po istih tirnicah, kajti meni se zdi čudno, kako sva si z Grafenauerjem različna in kako različno gledava na prenekatero življenjsko pomembno vprašanje, a naju vendarle vseskozi družijo nerazdružljiva vez..."

Potem je Košuta po kronološkem zaporedju nastajanja in izhajanja prvih Grafenauerjevih pesniških zbirk jubilanta vpraševal... Med Grafenauerjevimi odgovori na Košutova vprašanja je zanimiv, na primer, tudi tisti, v katerem se je dotaknil izida Kosovelovih Integralov (1967): "... Upoštevati je treba, da so pomenili nastopi Daneta Zajca, Gregorja Strniše, Tomaža Šalamuna in drugih pesniške posege v takratno stanje duha in v takratno splošno estetsko zavest, ki jo je obvladoval Boris Zihlerl, bila pa je ideološko prežeta z realnim socializmom in z edukativnostjo v literarnem pisanju. Zato so si zelo težko utirali pot. In tudi Antonu Ocvirku je bilo zelo težko, četudi je bil urednik zbranih del pri Državni založbi Slovenije. A je objavil nekaj konsov in podobnih zadev iz Kosovelovih Integralov. S samostojno zbirko v tistem času na tako radikalen način poseči pa se ni dalo zaradi več razlogov. Ne samo zaradi subjektivnega ljubosumja, ki je prevzemalo Ocvirka do Alfonza Gspana, ki se je enako potegoval za isto zadevo. Predvsem nekakšno splošno vzdušje, nekakšna prevladujoča estetska norma objave Integralov takrat enostavno še ni dovoljevala. Šele napovedi in potem nastopi novih poetik, ne toliko Pesmi štirih, ampak predvsem Požgana trava pa Svinčene zvezde in

GRAFENAUERJEM

tako naprej ter Poker so na nek način odpirali in odprli slovenski literarni prostor do te mere, da se je Kosovel lahko na zelo kompleksen način z Integrali pojavil v slovenski javnosti. In zbirko je izdal sam Ocvirk. Nihče drug!"

In pozna objava Integralov je po Košutovih ugotovitvah prikrajšala tako njega kot številne druge literarne ustvarjalce petdesetih in šestdesetih let, da v tej zbirki zbranih in dotlej še neobjavljenih Kosovelovih modernističnih pesmi niso poznali že prej.

V uvodu v kulturni večer je dramski igralec Vojko Belšak prebral iz zadnje Grafenauerjeve zbirke "Dihindih" pesem Epitaf za F.G. (1903-1940), posvečeno njegovi mami, ki je umrla 13. decembra 1940, osmi dan po pesnikovem rojstvu, in zapustila sedem otrok. Napisana je takole:

*Čakalnica samote, listnata rja zraka,
jesen, križ s senco v usodi.
se nagiba? kamen in rože,
v temnodušni zemlji pod njim*

*kost in kost. Je milost biti zakopana
z živimi celicami smrti v nas?
polno prgišče, sprhneli zbogom
v roki brez zamaha. slovo, ki traja*

*s prividom stegnjeno od mrtvih
k živim, ne jemlje in ne vrača
pripadnosti. kdo sva v nadaljevanju,
ki je odvrnjeno od naju?*

*v belem prelivu dneva sije mraz.
nebo, vzpon k lahkemu, sveto nebo
nad črno posteljo, skopano v čas
med nama. spiš v moji budnosti?*

*razžrta od kristalov, zlogov teme,
nikoli videna, nikdar imenovana,
v Drugem-in-Istem-Venomer ob-
enem.*

Za bralce revije Kras je uredništvo izbralo še Grafenauerjevo pesem "Minulost" iz cikla Odtisi.

*Minulost brez začetka, razmnožena
z nočmi in dnevi v življenju,
ki ga odnaša od prihodnosti.
bolj z upanjem kot zanesljivostjo*

*v grudo prsti zgneteni čas
našega bitja. v ostanku konca
utelešeni začetek, ki traja z nami
od trenutka do trenutka bližje*

*popolnosti. Koliko zobcev v svojem teku
grabi v mehko tkivo našega štetja?
vse globlje v vase zapeti rani, krik
ne preseže biti. do kod smo nagnjeni*

*za njim čez rob, kamor mu glas
več ne sledi? od kod? kje je jeziček
v usodi, ki odtehtava slepo težo
prehajanja venomer istega v eno?*

*z obrazi drugega in drugega in
d drugega v večnem pluralu diha
v jaz brez obličja potemnjeni
Nihče.*

Niko Grafenauer se je rodil 5. decembra 1940 v Ljubljani. Po končanem učiteljišču je študiral na ljubljanski Filozofski fakulteti primerjalno književnost in literarno teorijo in diplomiral leta 1969. Dlje časa je živel kot samostojni književnik, nato se je kot urednik zaposlil pri Založbi mladinska knjiga. Sedaj je glavni urednik in direktor založbe Nova revija.

Grafenauerjevo pesniško zbirko Dihindih je izdala Založba Mladinska knjiga. Cena ja 5.380 SIT.

Petnajsta knjiga Dušice Kunaver v zbirki Pod lipo domačo

ČAR KAMNA

“Čar kamna” je petnajsta knjiga kulturne publicistke Dušice Kunaver (s soavtorji) v zbirki Pod lipo domačo. Združuje ljudsko in strokovno znanje o našem kamnu in ju povezuje v “pripoved in resnico” o kamnu. V njej sodeluje vrsta strokovnjakov z različnih področij znanosti, med njimi tudi nekaj bralcev revije Kras dobro poznanih, saj se s svojimi tehtnimi prispevki redno pojavljajo na njenih straneh (Pertot, Prekrksky, Ramovš, Skoberne, Udovč, Vuga).

Spomini tudi o kamnu pri mladem rodu ugašajo, ...

Prof. dr. Anton Ramovš je knjigo “Čar kamna” pospremil na pot z naslednjimi mislimi:

Od prazgodovine sem je imel človek opravka s kamnom, bil je njegov nenehni spremljevalec. Občasno je prebival v jamah, ki mu jih je pripravila voda. Iz trdih kremenčevih kamnin je delal enostavno orodje: različne konice, strgala, praskala in drugo; s kresilnikom je pripravljajal ogenj. V bivališčih, v jamah in na planem je zapustil pomembne ostanke. Med paleolitskimi postajami bodi omenjena samo naša najboljša znana Potočka zijalka na pobočju Olševe.

S kamnom so živela tudi kasnejša ljudstva. Ostanke rimske kamnoseške dejavnosti najdemo vsepovsod po Sloveniji. Rimska Emona priča o kamnoseških delavnicah v Podpeči z znanim rimskim kamnolomom. Zelo pomembno je bilo kamnoseštvo ob rimski cesti južno od današnje vasi Staje blizu Iga. Iz tamkajšnje delavnice je prišlo veliko spomenikov, ar (žrtvenikov) in drugega kamnitega. Kaj vse bi vedel povedati kamniti dedec v gozdu pri Stajah, mnogi nagrobniki in druga kamnita rimska zapuščina, raz-

suta po naši zemlji. Spremljali so življenje ljudi; tistih, ki so klesali, in tistih, ki so jim bili v čast izklesani.

Rimski kamnolom nad Slovensko Bistrico je dal v rokah spretnih kamnosekov večino bogatih stvaritev v pohorskem marmorju, ki so razstavljene v muzeju na prostem v Šempetru v Savinjski dolini.

Tudi na robu rimske Emone so lomili in obdelovali navadni glinški apnenec nekje v okolici Podutika in še marsikje drugod.

Kamnine, posebno apnenec, pa je po površju in v jamskih prostorih mojstrsko oblikovala že narava. Imela je dovolj časa in v različnem kamnu je zapustila najrazličnej-

še oblike v kamnitem površju, luknjah, škrapljah, še posebno pa v jamah našega kraškega sveta. Ljudska domišljija je pletla o teh naravnih zanimivostih in o zanj nevsakdanjem domiselne pripovedi o nastanku in delovanju človeka.

V kamnu je človek prepoznal najrazličnejše oblike znanega okamenelega življenja, polže, školjke, svitke glavonožcev, glave različnih pošasti in si take “najdbe” v svoji fantaziji čudežno razlagal.

Ljudska modrost in spomin sta iskala davno pred znanstvenimi raziskovanji, ki so se ohranjali in bogatili ljudski spomin iz roda v rod. Knjiga Čar kamna zajema spomine, zapisane v kamen naše dežele.

DUŠICA KUNAVER S SOAVTORJI

ČAR KAMNA

Stoletja so preinesla nova spoznanja tudi o kamnu, o njegovem nastajanju, zorenju, življenju do današnjih dni. Nastajale so nove in nove kamnoseške delavnice in s svojimi izdelki bogatile slovenski prostor. Ob koncu 17. stoletja zaživi v ljubljanskih kamnoseških delavnicah obdelava črnega in rdečega, rožnatega in sivega apnenca iz kamnolomov v Lesnem Brdu. Iz kamnoseške delavnice Mihaela Cusse pridejo bogate zgodnjebaročne stvaritve v takratni črno-marmornati modi, posebno značilni črni oltarji, okrašeni z živopisanimi intarzijami raznih kamnov. Kamnoseška dejavnost pa v Ljubljani doživi svoj največji razcvet v prvi polovici 18. stoletja z Mislejevo delavnico - Lukas Mislej z nedosegljivim Francescom Robbo. Elegantni črni lesnobrdčan, polepšan z belimi kalcitnimi žilami, in pisani lesnobrdski apnenec dajeta skupaj z belim cararskim marmorjem podoba baročnega časa. Kamen in izdelki iz njega spregovore v vsej polnosti lepote. Tudi v teh časih vzniknejo različne pripovedi.

Kasneje je slovenski kamen znova bogato zaživel v Plečnikovih delih, v katerih je posebno cenil pisani hotaveljski apnenec. Prelepi domači okrasni kamen hkrati s svojo milijonletno zgodovino povečuje še umetniškovo in kamnosekovo ustvarjalnost in mu ob svoji naravni lepoti dodaja še tisto, kar mu je vdihnil Plečnik, njegovi učenci in drugi snovalci del iz slovenskega kamna. S tem pa naš kamen ve povedati še veliko več iz svoje milijone let trajajoče zgodovine.

Domači strokovnjaki v knjigi popisujejo nastanek in vrste našega naravnega kamna, navajajo že opuščene kamnolome in podrobneje popisujejo kamnolome, v katerih še danes lomijo kamen. Zajeta so sporočila iz kamene dobe, skrivnostni kamni, ki pričajo o življenju davnih ljudstev, kamniti posebneži tu in tam po Sloveniji, na kamnitih osamelcih in čerih postavljeni gradovi, ki jim usoda ni bila naklonjena, kamniti mostovi in še marsikaj drugega o kamnu. Obsežnejše poglavje o Krasu govori o deželi kamna in posebnostih na površju in v podzemlju. Kamen spregovori tudi v umetnikovi besedi, pripovedih kamnarjev in v zgradbi parlamenta. Nanizanega pa je še marsikaj drugega, o čemer je bil pobudnik naš domači kamen, kamen na domači zemlji.

Spomini tudi o kamnu pri mlademu rodu ugašajo, ostanejo pa naj zapisani v tej knjigi, ki ji želim srečno pot!

Na Krasu tuje kamnine žalijo pokrajino...

In kaj je v Čaru kamna povedal kamnoseški mojster in restavrator ter oblikovalec v kamnu, samostojni kulturni delavec in podjetnik **Boris Udovč** iz Naklega pri Kranju?

Oblikovalec v kamnu Boris Udovč

“Kamen, ta prelestno lepi in kopriski material v bližnji preteklosti naše skupne države ni bil priljubljen. Vse manj so ga projektirali in uporabljali, tako da se je znanje o njem izgubljalo.

Zdaj, ko se z velikimi koraki vračamo k njemu in on k nam, pa pozabljamo, da imamo svojega, slovenskega in da spadamo skupaj tako prebivalci kot tudi pokrajina in kamnina te pokrajine.

Človek se zgrozi, ko na Krasu, centru svetovnoznane kraškega kamna, na dvoriščih, pokopališčih in v hišah srečuje tuje raznobarne svetleče granite, ki s svojo nasilnostjo žalijo pokrajino, saj nikakor ne sodijo v harmonično paletu kraških barv...

... Prišel je čas, ko je nujno potrebno znanje o kamnu in obdelavi vrniti, popraviti krivice našemu kamnarstvu. Slovenskemu naravnemu kamnu je treba dati pravo vrednost in ugled, ki ju je ta že imel. To smo dolžni storiti, ne samo za sedanjo generacijo, ampak tudi za tiste, ki pridejo za nami; dolžni smo jim pustiti dediščino, na katero bodo ponosni. Pri tem je najpomembnejše kvalitetno restavratorstvo.”

Uničenja sem obvaroval že kar precej kamnitih umetnin

Kamnosek **Pavlo Gulič**, rojen v Koprivi na Krasu, nadaljuje kamnoseško tradicijo svojih prednikov. Za ustvarjalni opus in prizadevanje, da se ohranja in razvija domača obrt na Slovenskem, je prejel za leto 2000 priznanje Obrtne zbornice Slovenije Zlata vrtnica. O svojem delu je povedal tudi tole:

“Poleg kamnoseštva je moje največje veselje zbiranje starih, zavrženih kamnitih izdelkov, v katere so naši predniki vložili toliko truda. S to dejavnostjo se ukvarjam že prek 20 let. Propada in uničenja sem obvaroval kar precej kamnitih umetnin, naj navedem samo nekatere: steber iz leta 1792, sklepnik iz leta 1770 in približno 100 let star napajalnik za čebele. Najdragocenejši pa je gotovo okenski okvir, star okoli 300 let, ki ga je pred uničenjem otel moj pra-pranono še pred letom 1800. Po ljudskem izročilu naj bi bil okenski okvir prvotno vgrajen v cerkvi nekje na Krasu, nato pa v naši stari hiši kot slepo okno...”

Kamnosek Pavlo Gulič

Knjigo Dušice Kunaver “Čar kamna”, ki je izšla v samozaložbi v nakladi 2000 izvodov (obsega 168 strani ter vsebuje 177 fotografij), je mogoče kupiti ali naročiti pri avtorici na naslov: Dušana Andreja Kunaver, s.p., Mesesnelova 8, 1210 Ljubljana.

Agencija Kras

Za lakiranje parketa, lesenih talnih površin in tudi mehansko obremenjenih predmetov iz lesa so v tovarni barv, lakov in umetnih smol Helios v Domžalah razvili dva okolju in ljudem prijazna vodna laka blagovne znamke IDEAL. Uporabo enokomponentnega vodnega laka s prijaznim imenom VAL svetujejo za lakiranje pohodnih površin v stanovanjih, ki se jih uvršča v kategorijo normalno obremenjenih površin. Uporabo dvokomponentnega poliuretanskega vodnega laka IDEAL pa priporočajo za lakiranje močno obremenjenih površin, kot so pohodne površine v športnih dvoranah, čakalnicah, knjižnicah, pisarnah itn.

Značilnosti obeh okolju prijaznih lakov so, da ne vsebujeta topil, da sta nevnetljiva, da sta neškodljiva za zdravje in da nimata neprijetnega vonja. Oba se sušita hitro, zato je lakiranje z njima opravljeno hitreje kot lakiranje s kislinskimi in poliuretanskimi laki. Njuna uporaba je dobrodošla in najbolj pogosta v vrtcih, zdravstvenih ustanovah in zlasti v že vseljenih prostorih.

Heliosova ponudba:

KAKO ZAŠČITITI LES

Kako se uporabljata enokomponentni in dvokomponentni vodni lak za parket blagovne znamke IDEAL?

Bolj podrobno opisujemo uporabo enokomponentnega vodnega laka VAL. Pri uporabi dvokomponentnega poliuretanskega vodnega laka sicer veljajo povsem enaka pravila s posebno važnim opozorilom, da se v lak vmeša pred njegovo uporabo 3 odstotke zamreževalca.

Površina, ki se jo namerava lakirati z vodnim lakom za parket VAL, mora biti strojno obrušena, brez prahu, olj, voskov in drugih nečistoč. Les mora biti suh; trd les sme vsebovati do 10 % vlage, mehak največ do 15 %. Temperatura prostora in temperatura tal ne smeta biti nižji kot 15 stopinj C. Relativna vlaga v prostoru naj ne presega 70 %.

Pri obnavljanju starih kislinskih, enokomponentnih in dvokomponentnih poliuretanskih lakov v Heliosu priporočajo, naj se jih temeljito strojno odbrusi. Če to ni mogoče, je treba taka tla zbrusiti ročno in narediti pred novim lakiranjem še preizkus na manjši površini tal.

VAL vodni lak za parket je treba pred uporabo dobro premešati v originalni embalaži. Lak se nanese z čopičem v najmanj treh slojih. Sloj nanešenega (mokrega) laka mora imeti mlečen videz; med sušenjem se nanešeni lak zbistri in postane popolnoma prozoren. Nanosi laka si lahko sledijo že po šestih urah, stvarni časovni presledek med njimi pa je odvisen od razmer in pogojev v prostoru, v katerem se lakira tla (temperatura, vlaga). Pred novim nanosom laka se prejšnji nanos ročno obrusi in skrbno odstrani prah s sesalnikom. Zlasti velja to za prvi sloj. Videz lakirane površine je odvisen od natančnosti pri delu.

Z enim litrom vodnega laka za parket VAL se prekrije v enem sloju 10 do

12 kvadratnih metrov površine. Tega laka običajno ni treba razredčevati, ker je že pripravljen za uporabo.

Če se ne porabi vsega laka, ga v Heliosu priporočajo pretočiti v manjšo plastično ali stekleno posodo, ki naj bo z njim polna do vrha, da se na površju ne naredi koža. Za originalno zaprto embalažo je rok skladiščenja dve leti, vendar mora biti skladiščen na suhem in pri temperaturi med 5 in 30 stopinj Celzija. VAL vodni lak za parket ne sme zmrzniti!

Katere skupine izdelkov sestavljajo Heliosovo družino lakov za parket blagovne znamke IDEAL?

Izhajajoč iz postopkov in različnih delovnih faz pri lakiranju lesenih pohodnih površin najprej spoznamo IDEAL fugimo tekočino, nato se odločamo o uporabi IDEAL vodnega, kislinskega ali dvokomponentnega osnovnega laka in za zaključne sloje lahko zopet izbiramo med končnima vodnima lakoma, o katerih je tu že napisano, lahko pa se odločimo o uporabi dvokomponentnega kislinskega laka ali dvokomponentnega poliuretanskega laka. Razen pri vodnih lakih se pri ostalih dveh lakih odločamo še med matom, polmatom in sijajem.

Poleg vodnega, okolju prijaznega laka VAL za parket, ladijski pod in drugačna lesena tla ter za lesene predmete v zaprtih prostortih, spadata v Heliosovo družino lakov za parket, ladijski pod in drugačna tla še kislinski lak IDEAL K in dvokomponentni poliuretanski lak IDEAL za enake name-ne.

Kislinski lak IDEAL K utrdi le, če se mu pred nanosom doda kislinski trdilac. Njegova prednost je ekonomičnost, saj je med vsemi laki pri enaki porabi na kvadratni meter površine najcenejši. V primerjavi s poliuretanskimi laki pa je manj odporen na obrabo. Zaradi kislinskega trdilca se

IN LESNE OBLOGE?

lak pripravi v plastični ali stekleni posodi, uporabnost zamešanega laka pa je en dan. Ker v Heliosu priporočajo nanos vsakega naslednjega premaznega sloja po približno 24 urah, si je treba lak pripravljati sproti. Nanesi je treba tri sloje, oziroma štiri sloje, če se prvi sloj nanese s pleskarsko lopatico.

Dvokomponentni poliuretanski lak odlikujejo elastičnost, trdota, velika mehanska odpornost, odpornost na blage kemikalije in čistila ter sijajen in "poln" film. Uporaben lak nastane šele, ko se pred njegovo uporabo zmeša med seboj obe njegovi komponenti ali sestavini tako, kakor je opisano v navodilih na embalaži. Če se uporabi le eno komponento ali razmerje med njima ni pravilno, se lak ne bo posušil. V Heliosu priporočajo nanos treh slojev laka v presledkih po en dan, zato se lak pripravlja (to je mešanico obeh komponent) za vsak nanos sproti. Pripravljeni lak se namreč že v nekaj urah strdi in potem ni več uporaben. Strditve se z redčenjem ne odloži.

Kako je treba pripraviti parket, lesena tla, pod pred lakiranjem?

Brušenje parketa, lesenih tal, poda in drugih predmetov je prva in najpomembnejša faza, ki je ni mogoče obiti niti pri prvem lakiranju lesa niti pri obnavljanju njegove zaščite z lakom. Četudi se odločite sami polakirati tla, v Heliosu svetujejo njihovo brušenje strokovnjaku s primernim brusilnim strojem in z znanjem. Ponavadi se za prvo in drugo brušenje uporablja grob brusni papir, da se z njim poravna neravnine in odstrani morebitni stari sloj laka. Za zadnje brušenje pa se uporablja fin brusni papir, ker bo potem poraba laka manjša, končni sloj nanešenega laka pa bo bolj gladek, sijajen in "poln". Manjše površine in robove, česar ni mogoče obrusiti z velikim strojem, se obrusi z ročno brusilko ali ročno. Prah, ki nastaja pri brušenju, se odstrani s sesalni-

kom za prah in obriše z vlažno krpo. Lakira se vedno le popolnoma suha in prahu očiščena tla.

In kako tla lakirati?

Heliosovi strokovnjaki svetujejo, naj bo temperatura v prostoru, kjer se lakira, višja kot 15 stopinj C, a ne višja kot 25 stopinj C. Pri nižjih temperaturah je strjevanje nanešenega laka prepočasno in nezadostno, zato ostane lak mehek in lepljiv; pri višjih temperaturah pa je strjevanje nanešenega laka prehitro in zaradi močnejše medsebojne reakcije komponent laka (laka in kisline pri kislinskem laku IDEAL K oziroma obeh komponent pri dvokomponentnem poliuretanskem laku IDEAL) iz njega reakcijski plini preborno izhajajo ter povzročijo mehurjavoost laka ter njegovo grobo in grdo površino.

Podobno vlogo kot temperatura ima v prostoru, kjer se lakira, tudi relativna vlaga zraka. Strokovnjaki ne priporočajo lakiranja, če je ta večja kot 70 %.

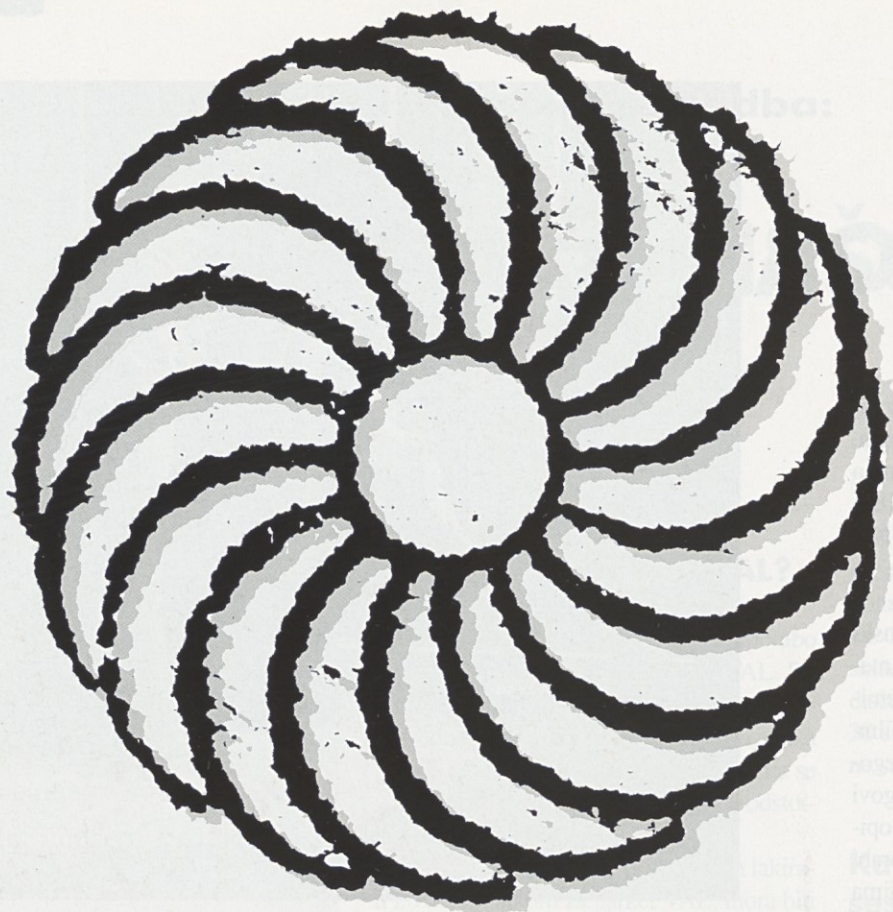
Pri lakiranju z laki na topilih, kot sta kislinski lak IDEAL K in dvokomponentni poliuretanski lak IDEAL, ne sme biti

v bližini odprtega ognja (tudi kaditi ni dovoljeno!), ker sta oba laka vnetljiva! Med nanašanjem takih lakov je treba zagotoviti posebno prezračevanje prostora, kjer se lakira, kajti prepih in odprta okna lahko povzročijo nepravilnosti na površini sušečega se laka. Tvorbo mehurjev na površini nanešenega laka povzroči tudi močno sonce, ki sije na še ne utrjen lak.

Za nanašanje laka je naprimernejši čopič, ker se z njim najbolje kontrolira debelino nanosa laka in sproti popravlja manjše napake. Profesionalni uporabljajo tudi različne valjčke.

Vse lake iz Heliosove družine lakov se lahko nanaša na les tudi z brizganjem, vendar je treba vsak lak nekoliko razredčiti s pripadajočim redčilom.

Ponudba Heliosovih lakov za lakiranje parketa, ladijskega poda in tal pa tudi stenskih oblog ter drugih lesenih predmetov v zaprtih prostorih je velika. A če vam v tem priporočilu še nismo ponudili zadosti informacij, svetujemo, da zavrtite telefon in pokličete tovarno barv, lakov in umetnih smol Helios v Domžalah št.: 01/721-36-12!

Zahvala

*Izdajatelji revije Kras se zahvaljujemo
upravnim organom in gospodarskim družbam na Krasu,
ki so pripomogli, da smo mogli uresničiti uredniška prizadevanja
publicistike in prevajalke Jolke Milič iz Sežane
ter v 42. številki objavili njen MOZAIK
o Združenju književnikov Primorske!*

Izdajo in natis MOZAIKA so podprli:

Občina Divača

Občina Komen

Občina Miren-Kostanjevica

Občina Sežana

Aluminij Oprema, Komen

Kraški vodovod, Sežana

Misel, d.o.o., Postojna

Tovarna lepil Mitol, Sežana

KRAS

Sočno, sveže, v novi obleki!

Šest
različnih,
s tradicijo
dobrega
prepojenih
narezkov.

Prvi v Sloveniji smo embalažo oblikovali tako, da omogoča preprosto odpiranje. Tanko narezane rezine se med seboj ne lepijo, priprava okusnih narezkov je hitra in enostavna. In kar je najpomembnejše, narezani izdelki, embalirani v kontrolirani atmosferi, popolnoma ohranjajo kakovost.

VODA = ŽIVLJENJE

VODA SESTAVLJA DVE TRETJINI ZEMELJSKE POVRŠINE IN JE VITALEN ELEMENT VSEH ŽIVIH BITIJ. V RAZLIČNIH POJAVNIH OBLIKAH JE NAJPOMEMBNEJŠI OBLIKOVALEC PODOBE IN ŽIVLJENJA PLANETA. NA NJENI GLADINI SE ZRCALI OKOLJE V VSEJ SVOJI BARVITOSTI, NJENA PROSOJNOST IN ČISTOST ODSEVATA NAŠ ODNOS DO NARAVE.

ČISTO

in naravno okolje je za ljudi življenjskega pomena. V **Heliosu** že nekaj let usmerjamo znanje in izkušnje v razvoj okolju prijaznih barv na vodni osnovi, za kar imamo več razlogov:

- **zavedamo se** ranljivosti okolja,
- **zavedamo se** pomena nadomeščanja neprimernih sestavin z okolju in ljudem bolj primernimi,
- **zavedamo se**, da so barve, ki jih proizvajamo, prisotne na vsakem koraku našega življenja in dela,
- **zavedamo se**, da moramo upoštevati najzahtevnejša okoljevarstvena priporočila in standarde, ki veljajo v Evropi.

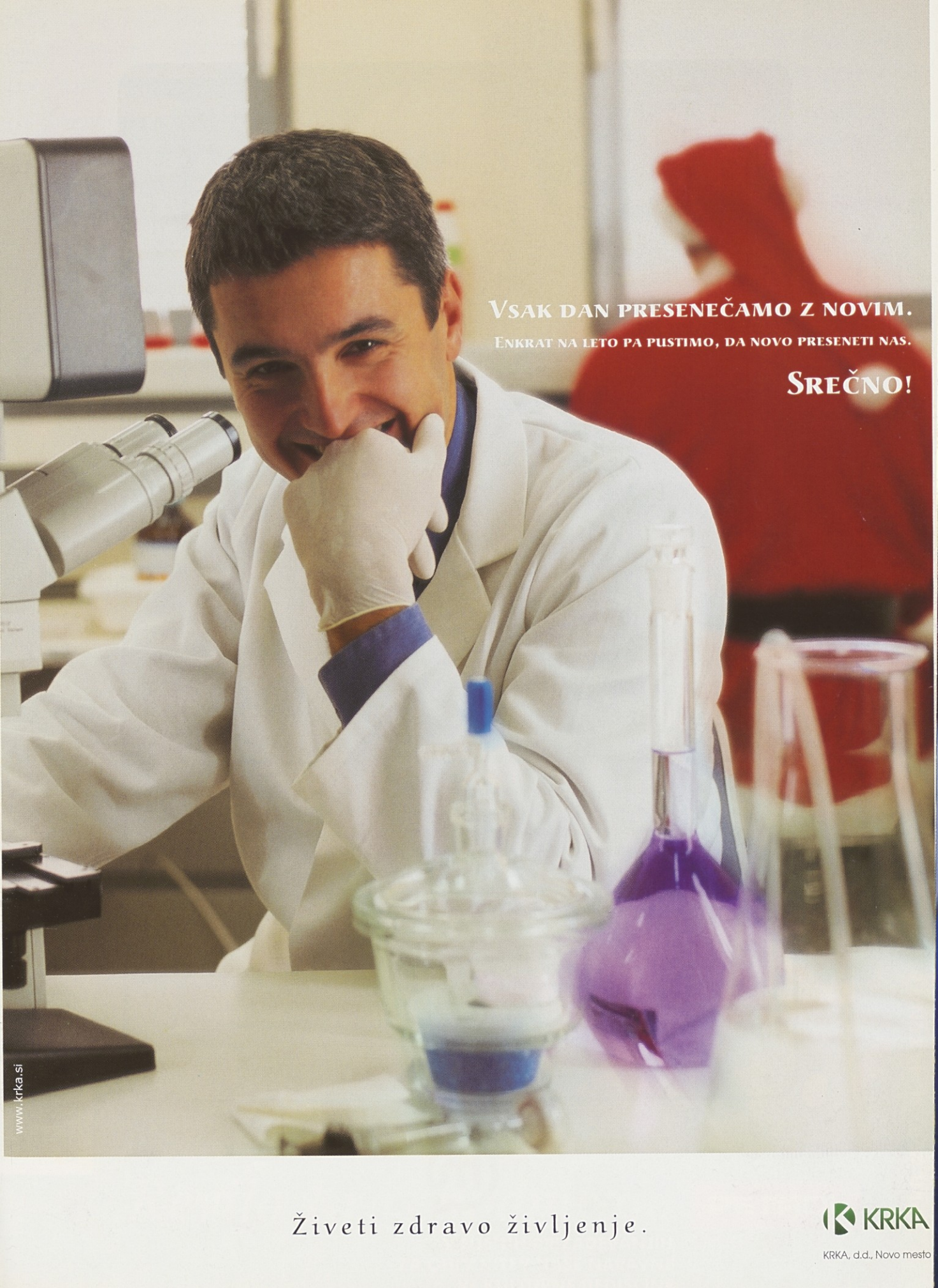
DANES vam v **Heliosu** lahko ponudimo vodne barve za različne kvalitete podlage (les, parket in kovine) v sklopu uveljavljenih blagovnih skupin **Bori**, **Ideal** in **Tessarol**, ki ustrezajo najzahtevnejšim svetovnim standardom. Vizualno so ti izdelki prepoznavni po grafičnem simbolu ribice v soncu, ki se kot žig pojavlja na embalaži in jamči visoko kakovost in ekološko neoporečnost barv.

Helios
v sodelovanju z
Ministrstvom za okolje
in prostor od vsakega pro-
danega litra okolju prijaznih
barv namenja **50 SIT** za
ohranjanje čistih
slovenskih voda.

Okolju prijazne barve.

HELIOS

VSAK DAN PRESENEČAMO Z NOVIM.
ENKRAT NA LETO PA PUSTIMO, DA NOVO PRESENETI NAS.

SREČNO!

www.krka.si

Živeti zdravo življenje.

 KRKA

KRKA, d.d., Novo mesto

Agencija 41, design: LUKS Studio, foto: T. Gregorič Mobitel d.d., 1537 Ljubljana

8netK

Računalnik in miška za vse osnovnošolce.

Računalnik je že danes eno najpomembnejših orodij, internet pa neskončna zakladnica znanja. Da bodo vsi naši otroci s pridom posegali vanjo, bomo poskrbeli z družbeno akcijo **Osemnetka**. Za dober začetek Mobitel osnovnim šolam podarja 50 popolnoma opremljenih računalnikov, nato pa do konca leta **v ljubljanskem zbirnem centru na Dunajski 22/klet** (skladiščni vhod poslovne zgradbe Slovenijales) ter **Mobitelovih centrih v ostalih krajih Slovenije** pričakujemo vaše nove in rabljene računalnike, ki jih bo ekipa izkušenih računalniških strokovnjakov uredila in dopolnila ter namestila v izbrane osnovne šole.

8netK bo vesela vsakega osebnega računalnika, katerega osnovna konfiguracija je vsaj: Pentium 133, 16 MB RAM spomina, trdi disk 1 GB, operacijski sistem Windows 95/98 in brkljalnik Internet Explorer / Netscape, sprejema pa seveda tudi denarno pomoč, in sicer na **ŽR Rdečega križa Slovenije, št. 50101-678-51579, sklic na št. 7012, s pripisom: Sklad Ivana Krambergerja za akcijo Osemnetka.**

Podrobnejše informacije: 080 10 04 in 041 685 685, e-pošta: 8netK@mobitel.si

SVOBODEN KOT PTICA

WWW.MOBITEL.SI